

האיום הסיני: ריאלי או מדומה?

אנטון ברקובסקי וארנון סופר

קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה
אוניברסיטת חיפה

קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה
אוניברסיטת חיפה

האיום הסיני – ריאלי או מדומה?

אנטון ברקובסקי

ארנון סופר

פברואר 2013

קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה

הקתדרה עוסקת בנושאי הביטחון הלאומי שלהם ביטוי מרחבי, ובהם משאבים טבעיים ותפוצתם, פריסת האוכלוסייה, התשתית הפיזית והמרכיבים הסביבתיים. הקתדרה מפרסמת ניירות עמדה, נותנת ייעוץ למקבלי החלטות בכירים, יוזמת מחקרים, ימי עיון וכנסים, מוציאה ספרים ועבודות מדעיות ומסייעת לתלמידי מחקר בתחומים הנזכרים לעיל. כמו כן עוסקת הקתדרה בהפצת הנושא בבתי הספר התיכוניים ובמוסדות אקדמיה.

ראובן חייקין ז"ל (1918–2004)

ראובן חייקין נולד בתל אביב, היה שותף בכיר במשרד רואי החשבון סומך-חייקין, גילה עניין רב בגאוגרפיה ובגאופוליטיקה וסייע רבות לתחומים אלה באוניברסיטת חיפה.

יהי זכרו ברוך!

ראש הקתדרה: ארנון סופר

עריכת לשון: עפרה פרי

עריכה גרפית והבאה לדפוס: נוגה יוסלביץ

הודפס בישראל בשנת 2013

© כל הזכויות שמורות לקתדרת חייקין לגאואסטרטגיה באוניברסיטת חיפה

ISBN 965-7437-36-0

הדפסה: רחש דפוס אופסט חיפה בע"מ

<http://web.hevra.haifa.ac.il/~ch-strategy>

תוכן העניינים

4	פתח דבר
5	"האיום הסיני": מבט ללא היסטריה
5	הקדמה
9	הדמוגרפיה הסינית: תיקונים, הסתייגויות ותוספות
11	ההטרוגניות של אוכלוסיית סין – סוגיית האתניות והשלכותיה
12	פריחת הכלכלה הסינית: השפעות חברתיות וגאופוליטיות
16	התיעוש והעיור הסיני – ברכה או קללה?
17	"האיום הסיני": היבט טכנולוגי-צבאי
18	סוגיות אידאולוגיות-תעמולתיות בסין המודרנית
21	הישגיה הגאופוליטיים של סין: רטרוספקט קצר והווה בעייתי
25	יחסי סין-ארצות הברית: תלות, איום, סימביוזה, שיתוף פעולה, או משהו אחר?
26	סיכום
	האיום הסיני: מבט ריאליסטי ללא אשליות – תשובה לאנטון ברקובסקי
30	על מאמרו "מבט ללא היסטריה"

פתח דבר

בשנים האחרונות ניכר יחס אמביוולנטי כלפי סין: מצד אחד מתפעלים מהנס הכלכלי המתרחש בה, ומנגד עולים חששות מהשפעתה העתידית על המערכת הבין-לאומית. מושגים כמו "האיום הסיני" ו"הקולוניאליזם הסיני" נשמעים תכופות מפי כלכלנים, גאופוליטיקאים ואנשי צבא, בעיקר במערב.

במאמרו הארוך "האיום הסיני": מבט ללא היסטריה" טוען אנטון ברקובסקי, כי אין להיבהל מסין, שכן היא טרודה למדי בבעיות הפנים שלה. ואולם ארנון סופר לומד מכלל לאו הן: בהיעזרו במודלים גאופוליטיים טוען סופר בתשובתו "מבט ריאליסטי ללא אשליות", כי אדרבה – סין היא בגדר איום מתפתח על העולם ועל הסדר העולמי העכשווי, ומציע להתכונן לכך.

מלבד שפע הנתונים על סין ימצא הקורא בחוברת זו דיון אקדמי בנושא האמור להטריד כל אדם משכיל במערב.

תודה לעפרה פרי על העריכה הלשונית, ולנוגה יוסלביץ על כל השלבים של הבאת החומר לדפוס, דרך העיצוב, השרטוטים והכריכה. תודה מיוחדת לד"ר יורם עברון מהחוג ללימודי אסיה באוניברסיטת חיפה על הערותיו, קטנות כגדולות.

ד"ר אנטון ברקובסקי ופרופ' ארנון סופר.

מרס 2013

“האיום הסיני”: מבט ללא היסטריה

אנטון ברקובסקי

הקדמה

סין, “הענק במזרח”, זוכה לאחרונה להתייחסות אמביוולנטית. מצד אחד, מתפעלים מן הנס הכלכלי שמתרחש בה,¹ ומן הצד השני מעלים שאלות וחששות על יכולת השפעתה העתידית על המערכת הבינ-לאומית. מקורה של התמיהה הוא בעיקר בספרים ובכתבי עת הדנים בכלכלה של סין,² בחידושים ובקידמה הנראים בה.³ החששות מועלים על ידי גאו-פוליטיקאים ואנשי צבא,⁴ אך גם על ידי כלכלנים.⁵

אכן העלייה שנרשמה בתמ”ג של המדינה במשך שנות התשעים והעשור הראשון של שנות האלפיים, היצוא שהכפיל את עצמו כמה פעמים וההשקעות הזרות הרבות שהוזרמו לסין שיפרו את מעמדה הכלכלי ושדרגו את מצבה הגאופוליטי הבינ-לאומי, ועם זאת הצמיחה חסרת התקדים של סין חשפה פן אחר. בנייתו מצבה הנוכחי ושל עתידה הקרוב והרחוק של מדינה זו מופיעות יותר ויותר רמיזות על האיום הגלום בה, בייחוד כלפי ארצות הברית.⁶ הנימה של חלק מהפרסומים מעלה חשש מכך שבבייג'ינג החליטו להשתלט על חלקים מהעולם או על כדור הארץ כולו, ושכבר עתה, לאט אך בטוח, סין מכרסמת בכוחה של מעצמת-העל היחידה בעולם.⁷ על פי פרסומים רבים, הסינים תוקעים יתד באזורים גאופוליטיים חשובים בעולם,⁸ מגדילים את תקציב הביטחון,⁹ מחזקים את

Bergsten, F. C., Freeman, C., Lardy, N., Mitchell, D. 2008. *China's rise: Challenges and opportunities*. 1
Peterson Institute for International Economics.

Chow, G. 2011. *China as a leader of the world economy*. World Scientific Publishing Co. 2

Dodson, B. 2012. *China Fast Forward: The Technologies, Green Industries and Innovations Driving the 3
Mainland's Future*. Singapore: John Wiley & Sons.

Chen, S., and Feffer, J. (2009). China's military spending: Soft rise or hard threat. *Asian Perspective*, 4
33(4), 47-67.

Iitzkowitz-Shifrinson, J., and Beckley, M. 2012/13. Debating China's rise and US decline. 5
International Security, 37(3), 172-181.

Ou, C. 2011. The U.S.' political challenges on China's national security in the 21st century's first 6
decade. *Asian Social Science*, 7(6), 103-109.

Navarro, P. 2008. *The coming china wars: Where they will be fought and how they can be won* (Revised 7
and expanded edition). FT Press.

Agnew, J. 2010. Emerging China and critical geopolitics: Between world politics and Chinese 8
particularity. *Eurasian Geography and Economics*, 51(5), 569-582.

Chen, S., and Feffer, J. 2009. China's military spending: Soft rise or hard threat?, *Asian Perspective*, 9
33(4), 47-67.

הצבא,¹⁰ מפתחים דוקטרינת שלטון ימי, משדרגים צי שאמור להתחרות עם צי ארצות הברית,¹¹ רוכשים חברות, מותגים ומערכות נשק,¹² מרגלים וגונבים סודות טכנולוגיים מתקדמים,¹³ יוזמים התקפות וירטואליות ברשת,¹⁴ מאיימים על ההגמוניה הצבאית האמריקאית בחלל¹⁵ וכדומה. כותבי תרחישי האיום למיניהם מבססים את נבואותיהם על כלכלתה המשגשגת של סין, על המשטר הריכוזי שלה, על הכוחות המזוינים המתחזקים שלה, וכמובן על ההון האנושי הגדול ביותר בתבל המרוכז בה. ההון הזה, הם מציינים, עדיין לא יכול להתחרות במובן האיכותי מול זה שבמערב, אך הוא זול, זמין וברובו לא נהנה מזכויות לעומת מקבילו המערבי.¹⁶

קשה להתווכח עם נתונים סטטיסטיים שמצביעים על מגמת ההתחזקות של מדינה זו בכל מדד ומדד. אוכלוסיית סין מונה ב-2012 יותר מ-1.34 מיליארד נפש.¹⁷ התמ"ג שלה (בהתאם למדד השוואת כוח קנייה - Purchasing Power parity) הוא השלישי בגודלו בעולם, אחרי ארצות הברית והאיחוד האירופי כולו. ב-2011 הוא הגיע לכ-11.44 טריליון דולר. גם הדינמיקה של הגידול הייתה ועודנה מרשימה - 9.2% בשנה: בשנתיים טיפס התמ"ג בטריליון דולר מדי שנה - 9.486 טריליון ב-2009, ו-10.48 ב-2010. את התמ"ג הזה יצר כוח העבודה הגדול ביותר על פני כדור הארץ - 795.5 מיליון נפש (כ-73.6% מאוכלוסיית סין נמצאים כיום בגיל העבודה: 15-64). המרכיב העיקרי של התמ"ג היה ענף התעשייה (כ-46.8%). קצב הגידול של ענף זה היה 13.9% בשנת 2011, אחרי שהתעשייה הסינית כבר הפכה מזמן לגדולה ביותר בעולם. חלק נכבד מהייצור נועד ליצוא. ואכן היצוא הסיני הפך מזמן לדומיננטי בעולם המודרני והוא עדיין ממשיך לגדול בקצב קדחתני.

- Fravel, M. 2008. China's search for military power. *The Washington Quarterly*, 31(3), 125-141. 10
- Ross, R. 2009. China's naval nationalism: Sources, prospects and the US Response. *International Security*, 34(2), 46-81; Glosny, M., and Saunders, P. 2010. Response to China's naval nationalism: Sources, prospects and the US response. *International Security*, 35(2), 161-175. 11
2007. *הצי הסיני: מגמות ותמורות*. אוניברסיטת חיפה: קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה. טובי, ט'
- Lampton, D. 2008. *The three faces of Chinese Power: Might, money, and minds*. University of California Press. 12
- Lewis, J. 2008-2009. Economic espionage act and the threat of Chinese espionage in the United States. *Journal of Intellectual Property*, 8 189-205; Wise, D. 2011. *Tiger Trap: America's secret spy war with China*. New York: Houghton Mifflin Harcourt. 13
- de Magalhães, S., Tenreiro, M., Rios, L. S., and Hamid, J. 2009. The People's Republic of China - The emerging cyberpower. *Communications in Computer and Information Science*, 45, 138-144. 14
- Zhang, B. 2011. The security dilemma in the US-China military space relationship. *Asian Survey*, 51(2), 311-332. 15
- Pun, N., Chan, J. (2013). The spatial politics of labor in China: life, labor, and a new generation of migrant workers. *South Atlantic Quarterly*, 112(1), 179-190. 16
- CIA - The World Factbook - נלקחו מתוך ה- 17

אם ב-2010 ייצאה סין ב-1.581 טריליון דולר, הרי ב-2011 היקף היצוא שלה גדל ביותר מ-20% – לרמה של 1.904 טריליון דולר.

הישג משמעותי נוסף בולט בסין הוא בבניית תשתיות (תחנות חשמל, קווי מתח גבוהים, גשרים כבישים, מסילות ברזל, שדות תעופה וכדומה). בעקבות רשת תחנות הכוח הישנות ובעיקר החדשות, מחזיקה סין שיא עולמי בייצור ובצריכה של חשמל. ב-2011 היא ייצרה 4.604 טריליון קילוואט/שעה (ב-650 מיליארד קילוואט/שעה יותר מאשר ארצות הברית). כמות ענקית זו של אנרגיה עדיין לא סיפקה את כלל הצריכה של סין, העוברת תהליך חסר תקדים של עיור ותיעוש (הצריכה הכוללת עומדת על 4.693 טריליון קילוואט/שעה). רשת מסילות הברזל בסין נמצאת במקום השלישי בעולם, אחרי ארצות הברית ורוסיה. אורכה הכולל הוא 86 אלף ק"מ. יותר מ-3.8 מיליון ק"מ של כבישים מציבים את סין במקום השני בעולם (אחרי ארצות הברית). האורך הכולל של צירי התחבורה הפנים-יבשתיים, העוברים בגופי מים שונים (נהרות, אגמים, תעלות ועוד) מעניקים לסין יתרון תחבורתי אסטרטגי והעמידו אותה במקום הראשון בעולם (לפני רוסיה, ברזיל וארצות הברית). נוסף על כך, קיימים בה כיום 497 שדות תעופה, מספר המשתווה לזה שבצרפת (473), באוסטרליה (467) ובממלכה הבריטית (462). לכאורה זה לא הרבה, אך במערב לא צפויה תנופה של בנייה חדשה, ברוסיה הענקית מספר שדות התעופה עומד על 1,218, וסין ממשיכה להתקדם בבניית תשתיותיה.

כל התשתיות שתוארו אמורות לשרת את המרכזים האורבניים ההיסטוריים של סין ואת עריה החדשות, שנבנות במהירות כדי לקלוט אוכלוסייה כפרית לשעבר. ערים חדשות אלו שונות מקודמותיהן הקומוניסטיות. הן גדולות יותר, נבנות לגובה, מתוכננות מראש וממוקמות בכל רחבי המדינה בתוך שנים ספורות. קצב בנייתן המהיר מביא לכך שרובן עומדות ריקות מתושבים במשך שנים.¹⁸ מובן שזו אינה הסיבה היחידה להיותן ריקות: יש קוני דירות לצורך השקעה בנדל"ן שאינם מתגוררים בהן; יש בעיות עם איכות הבנייה; וכמו כן, מיקומן הגאוגרפי הפריפריאלי של הערים אינו אטרקטיבי לאוכלוסייה שמחפשת פתרונות שיכון במרכזים עירוניים תעשייתיים קיימים.

מגוון מדדים מרשים במספרים האסטרנומיים שלו מצביע על היכולות הצבאיות של סין. פוטנציאל הגיוס הכללי בה (גברים ונשים בני 16-49) עולה על 750 מיליון נפש. מדי שנה מגיעים לגיל הגיוס יותר מ-10 מיליון גברים וכ-9 מיליון נשים. נתונים עדכניים בדבר ההשקעה של ממשלת סין

18 The ghost towns of China: Amazing satellite images show cities meant to be home to millions lying deserted, *Daily Mail* (18.12.2010); China's ghost towns: New satellite pictures show massive skyscraper cities which are STILL completely empty, *Daily Mail* (18.6.2011); Day, P., Ordos: The biggest ghost town in China, *BBC News Magazine* (17.3.2012).

בזרועות הביטחון שלה בשנת 2012 מצביעים על תקציב של 106.4 מיליארד דולר.¹⁹ נתונים אחרים מדברים על סכום שנע בין 143 ל-228 מיליארד דולר,²⁰ ומכל מקום, עם כל גודלם, סכומים אלה עדיין קטנים פי כמה וכמה מאלה של ארצות הברית (מדובר על כ-700 מיליארדים לפחות, שלא להזכיר תקציבים חסויים, או כאלה שלא ניתנים ישירות למשרד הביטחון, אלא לגופים אחרים העוסקים בביטחונה הלאומי של ארצות הברית).

לכאורה, הנתונים הסטטיסטיים המרשימים שלעיל אינם מותירים ספק בכל הנוגע להתחזקותה המהירה של סין. התחרות הסינית בכל היבט ומדד מצטיירת כאיום פוטנציאלי ברוך, מה גם שלאחרונה סין אינה מסתירה את רצונה להפוך למעצמה. ובכל זאת, החיבור הנוכחי טוען כי התמונה מורכבת בהרבה. לכל הסטטיסטיקות היבשות שתוארו ניתן להוסיף הסתייגויות שיפגעו במקצת בתמונה שהוצגה. מלבד "תיקון" הנתונים הכמותיים, תנותח בעייתיותו של מה שמכונה "האיום הסיני", בעזרת כמה אפיזודות מההיסטוריה והתרבות של סין בעת החדשה, בשילוב עם דוגמאות המעידות על מצבו הגאופוליטי של העולם בתחילת המאה ה-21. בחיבור יוצגו הרבה טיעונים שאינם חד-משמעיים. מצד אחד, הן יוכיחו כי פן זה או אחר של המדיניות הסינית הנדונה כיום בתקשורת או בספרות אינו בגדר איום ממשי, אמיתי ומכוון, ומנגד הן יחשפו את הנקודות הפחות ידועות בהתנהלותה הפנימית והגאופוליטית של סין, שדווקא עלולות ללבות את החשש ממדינה זו ולכאורה לסתור את טענות המחבר. חשוב להבהיר, כי החיבור הנוכחי מתבסס על מקורות משניים. הניתוח אינו מתיימר להיות נכון מבחינת המתודה המדעית, אך אולי הוא יספק הסבר חלופי או משלים לתסריטי איום, לקלישאות ולסטטיסטיקות, או שפשוט יכניס פרופורציות ויצב טווחי זמן לרגשות שמאחורי המספרים והאיומים.

החיבור יראה, שמדינת סין המודרנית שמה לעצמה מטרות ריאליות, שהיא שומרת על מורשתה ההיסטורית של הציוויליזציה הסינית ועל פוטנציאל הפיתוח העתידי שלה, אך אינה מאיימת על שלום העולם. הטענה היא כי זו בעצם מעצמה אזורית המנסה להשתלב בזירה הגאופוליטית והכלכלית העכשווית (דבר שמסיבות שונות היא נמנעה ממנו באופן חלקי וגם נמנע ממנה לעשות זאת). החיבור ינסה להדגים כי סין עשתה ועדיין עושה זאת על ידי שימוש בכל הכלים המקובלים יותר או פחות בציוויליזציה המודרנית, אך לא תמיד משיגה את התוצאות הרצויות לה. כמן כן יודגם, כי לסין המודרנית אין היכולת להתחרות בעוצמתה של ארצות הברית או להשיג הגמוניה עולמית, לפחות לא בעתיד הנראה לעין והניתן לחיזוי הגיוני. הבסיס לטענות אלו הוא שפע הבעיות הפנימיות

Teufel Dreyer, J. (2013). China Up, Japan Down? Implications for the United States. *Orbis*, 57(1), 19-83-100.

של סין והסביבה הגאופוליטית הקרובה שלה, שלבטח תבלום את "שאיפותיה האימפריאליות", אם בסיוע שקט או גלוי של ארצות הברית ואם בלעדי.

הדמוגרפיה הסינית: תיקונים, הסתייגויות ותוספות

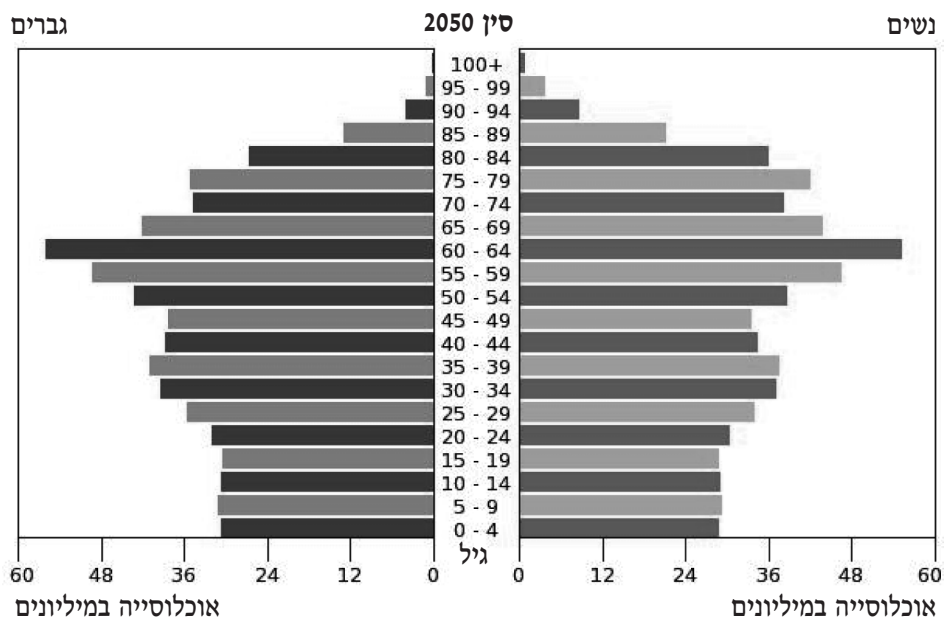
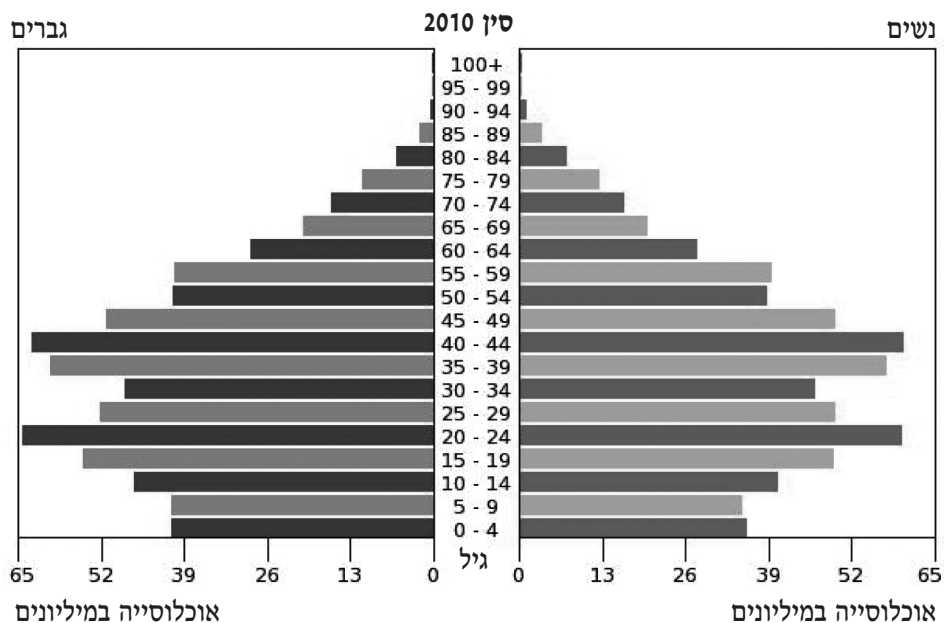
הנושא העיקרי שמדגים את העוצמה של סין ואת האיום כביכול הגלום בה הוא הנושא הדמוגרפי, בדגש על אוכלוסייתה הענקית. הרי מדובר במספר האסטרונומי של 1.3 מיליארד. למרבה האירוניה, הסוגיות הדמוגרפיות הרבות שסין נתקלת בהן בשל ריבוי אוכלוסייתה וההטרונגויות שלה מצביעות דווקא על חולשה בולטת לעין. נביא להלן כמה דוגמאות המאששות את טענתנו.

אוכלוסיית סין מזדקנת במהירות. זאת תוצאה ישירה של מדיניות הפיקוח על הילודה שנכנסה לתוקף עוד בתקופת מאו טצה-טונג. המדיניות "משפחה אחת – ילד אחד" שילבה בתוכה לא מעט תמריצים לאלה שנענו לרצון הממשל, ובצדם אמצעי כפייה רבים: קנסות, פיטורין, הפלות בכוח ועוד. המספרים המצביעים על הצלחת המדיניות מרשימים, אך מדהימים באכזריותם. הנתונים של 2012 מלמדים שבסין המודרנית ישנן 12.31 לידות ו-7.17 מיתות לכל אלף תושבים. כבר בעתיד הקרוב צפוי בה משבר דמוגרפי חריף, שיכה בעוצמה בעוד שניים-שלושה עשורים. מיליוני פועלים, פקידים וחקלאים יזדקנו. קבוצת הקשישים במדינה תגדל עד לרמה של כ-20% בשנת 2030 ותעבור את הסף של רבע מכלל אוכלוסיית סין ב-2050. כפי שנראה כיום (על כך בהמשך), הם יצאו לגמלאות ללא פנסיה, ללא שירותים סוציאליים שתעמיד לרשותם המדינה, והכי חשוב – ללא ילדים ונכדים שידאגו לקשישים לעת זקנה.²¹ בהקשר זה יש להדגיש שעם הזדקנות האוכלוסייה יצמצם גם פוטנציאל כוח העבודה שלה,²² אך נראה שהוא עדיין יהיה בין הגדולים בעולם (איור 1).

סוגיה דמוגרפית נוספת שהתעוררה בעקבות המדיניות של צמצום האוכלוסין ותכנון המשפחה היא רוב של גברים. מטעמים כלכליים ומסורתיים ובשל המדיניות "משפחה אחת – ילד אחד", בחרו סינים רבים, בייחוד באזורים הכפריים, "להעדיף" בן במשפחה על פני בת; הרי הבן יירש את הוריו וידאג להם בעוד הבת תתחתן ותעוזב את הבית. התוצאה הישירה של המהלך היא חוסר איזון בין הגברים לנשים. בשנת 2012 על כל נערה מתחת לגיל 15 ישנם 1.17 נערים. בגילאים 15-64 חוסר האיזון מורגש פחות (1.06 גברים על אישה אחת), אך הוא יבוא לידי ביטוי בעתיד הקרוב.

Chen, L., and Yang, D-L. 2012. Old age care concerns and state-society relations in China: Public anxiety and state paternalism. *Journal of Asian Public Policy*, 5(2), 136-154. 21

Yang, D-L. 2005. China's looming labor shortage. *Far Eastern Economic Review*, 168, 19-24. 22

איור 1: פירמידות הגילאים של סין בשנים 2010 ו-2050. ניתן לראות חוסר איזון בין גברים לנשים בקבוצות הגיל צעירות (0-15) בפירמידה של 2010. בתחזית לשנת 2050 מזהים בבירור גידול מרשים באוכלוסייה המבוגרת. יחד עם שאר האוכלוסיות הנתמכות (ילדים ונוער) תגיע סין לשנת 2050 רק עם שליש של כוח האדם הפרודוקטיבי.

השלכה ישירה של חוסר האיזון היא "תעשייה" משגשגת של יבוא כלות ממדינות דרום ודרום-מזרח אסיה לסין הגדולה (מקמבודיה, לאוס, וייטנאם, תאילנד, צפון קוריאה ועוד).²³ לא מעטים המקרים שהורי תינוק ממין זכר דואגים "לסדר" לו כלה מראש. הם מאתרים תינוקת אצל הוריה הטבעיים באזורים הנדחים ומשלמים להם כדי ידאגו לה וישמרו אותה לבעלה הפוטנציאלי עד שתגדל ותהיה מוכנה להתחתן. הממשל בסין מודאג מהתופעה של חוסר האיזון הבין-מיני ושל יבוא הכלות, אך עד כה לא מצא פתרון הולם לכך.²⁴

ההטרוגניות של אוכלוסיית סין – סוגיית האתניות והשלכותיה

לחלק מאלה הרואים בסין ובאוכלוסייתה המונוליתית איום חשוב להזכיר, כי למעשה אין לאום סיני או עם סיני. הביטוי "סיני" נכון באותה מידה כמו "סובייטי", או "אירופי". מגוון רב של עמים וקבוצות אתניות המתגוררים בסין יוצרים חברה הטרוגנית ביותר, שאינה דוברת אותה השפה, אלא במקרה הטוב רק כותבת באותם ההירוגליפים.²⁵ כידוע, ההירוגליפים אינם מבטאים את הפונטיקה של השפה, אך ביכולתם להעביר מידע סמנטי. הקושי שבכתיב ההירוגליפי משאיר רבבות מאוכלוסיית סין אנאלפביתים. הנתונים הסטטיסטיים הרשמיים האחרונים מצביעים על יותר מ-92% של האוכלוסייה בגיל 15 ומעלה שיודעים קרוא וכתוב, אך לא ברור אם די בידע הזה כדי להשתלב בעולם המודרני, מה גם ש-8% הנותרים של אנאלפביתים מוצהרים עדיין מהווים עשרות מיליוני נפשות.

האפשרות של שינוי נורמות הכתיב והעברה לאלפבית לטיני (כמו שעשו בווייטנאם), או פיתוח אלפבית מקורי חדש (כמו שעשו בִּיפּוֹ) יורדת מן הפרק, בשל ריבוי השפות והדיאלקטים ברחבי סין. כמו כן, הכתיב ההירוגליפי משמש כלי אידאולוגי-פוליטי להידוק "החברה הסינית".²⁶ בהקשר זה גם אין להתעלם מהמיעוטים המונגוליים (דאורים, דונז'אנים, בונאנים ועוד), מן הטיבטים ומן הטורקים למיניהם (אויגורים, קאזאחים, קירגיזים), שמתגוררים בשטחה של סין ושיש להם כתיב משלהם. כך, האויגורים המוסלמים כותבים באותיות ערביות, הטיבטים משתמשים בכתיב טיבטי, והמונגולים (שבמונגוליה הפנימית) – בכתיב מונגולי עתיק, או בכלל בכתיב קירילי שפיתחו הרוסים לשימוש במדינת מונגוליה.

Kawaguchi, D., and Lee, S. 2010. *Brides for sale: Cross-border marriages and female immigration*. IZA Discussion Paper 6458. 23

Dasgupta, S. 2011. China fears rising bride imports due to imbalance in sex ratio. *The Times of India* (28.8). 24

Mullaney, T. 2010. *Comin to terms with the nation: Ethnic classification in modern China*. University of California Press. 25

Wang, Y., Phillion, J. 2009. Minority language policy and practice in China: The need for multicultural education. *International Journal of Multicultural Education*, 11(1), 1-14. 26

מיעוטים אתניים אלה הם רק חלק קטן מהפסיפס האתנו-תרבותי של סין. בכל חברה מולטי-אתנית שבראשה עומדת קבוצה שולטת אחת, האליטה המקומית, מתעוררות באזורי המיעוטים מדי פעם מרידות על רקע פוליטי, כלכלי או תרבותי. אך במקרה של סין קשה להגדיר קבוצה זו. היא איננה אתנית בלבד, אלא פוליטית-אידאולוגית, מעמדית וכלכלית גם יחד. מדובר במפלגה הקומוניסטית, שאנשיה מכל שכבות החברה הסינית עדיין שולטים בכל הנעשה במדינה זו, למרות הנסיגה מהאידאליים הכלכליים ברוח הסוציאליזם והקומוניזם. האליטה הזאת אינה בהכרח נאמנה לאינטרסים מקומיים, אתניים, תרבותיים ואפילו גאופוליטיים, אלא קודם דואגת להישרדותה, לשמירת השפעתה ולשגשוגה. המפלגה הקומוניסטית הסינית נמצאת כיום בצומת דרכים אידאולוגי ומאופיינת בשחיתות ובמאבקים פנימיים.²⁷ כל זה רק מוסיף להטרוגניות של החברה הסינית, הרחוקה ביותר מלהיות שוויונית ואחידה. נשאלת אפוא השאלה: במה שונה סין מארצות הברית וממדינות רבות אחרות שבהן אוכלוסייה הטרוגנית? התשובה היא, בהיעדר בסיס חוקתי מוצק ששומר בפועל על זכויות כל האוכלוסיות בסין ובבעייתיות הסוציו-אקונומית של החברה הסינית החדשה.

פריחת הכלכלה הסינית: השפעות חברתיות וגאופוליטיות

הנתונים הסטטיסטיים המעודדים שתוארו בתחילת המאמר אולי מייפים את התמונה המקרו-כלכלית במדינה הקומוניסטית לשעבר, אך מסתירים את הצד האפל של ההתפתחות המהירה שלה. התמ"ג לנפש בסין נמוך יחסית – 8,500 דולר בשנת 2011. הוא אמנם גדול יותר מזה של מצרים (6,600 דולר), או של טורקמניסטן (7,900 דולר), אך תופס את המקום ה-121 בעולם. כ-13.4% סינים נמצאים מתחת לקו העוני. פירושו של דבר כ-130 מיליון נפש שמתפרנסים מפחות מ-363 דולר בשנה, כלומר דולר ליום. כ-6.5% מהסינים מובטלים. יתרה מזו, כל החוקים והתקנות בתחום התעסוקה שהתקבלו בתקופה הקומוניסטית ה"טהורה" ושנועדו להגן על פועל או חקלאי סיני (כגון שבוע עבודה מוגדר, חופשה בתשלום, חופשת מחלה, ביטוח פנסיוני וכדומה) נשכחו בעת הרפורמות הכלכליות. האיגודים המקצועיים, שהיו שלוחה נוספת של המפלגה השלטת, תמכו ללא דופי ברפורמות הכלכליות שהובילה הממשלה, ולכן הם לא הצליחו להגן על העובדים הן מפני המעסיק המקומי, הן מפני חברות זרות שהשקיעו בסין.²⁸ התוצאה הייתה ניצול של סיני בידי סיני

Shambaugh, D. 2012. International perspectives on the communist party of China. *China: An International Journal*, 10(2), 8-22; Walker, K. 2012. The Brittle strength of the Chinese communist party. *Asian Affairs*, 43(2), 280-287; Hansen, A. 2012. Purity and corruption: Chinese communist party applicants and the problem of evil, *Ethnos*, DOI:10.1080/00141844.2011.647043

Dongtao, Q. 2012. Progress and dilemmas of Chinese trade unions. *East Asian Policy*, 2(3), 14-21. 28

אחר בכל מיזם כלכלי במדינה, שעלה על כל התיאורים של "אכזריות הקפיטליזם הפראי במערב" שהיו בשימוש של כלי התעמולה הקומוניסטית במשך שנים רבות.²⁹

המסקנה ברורה – הכלכלה הסינית המשגשגת גורמת לגידול השסעים החברתיים בסין, והתהליך עוד הולך ותופס תאוצה. עתידו אינו מבשר טובות לממשל, שהולך ושוקע בפתרון בעיות פנימיות. הפועלים הסינים כבר אינם קשובים לתעמולה ולהבטחות המפלגה הקומוניסטית, אלא דורשים תמורה הוגנת על עבודתם.³⁰ חוסר שביעות הרצון של האוכלוסייה אינו מופנה כלפי "הקפיטליסטים מחוץ לארץ", אלא כלפי הממשל המקומי, ויכול להיות מתורגם להפגנות ולהתארגנויות עובדים בלתי פורמליות שעוקפות את האיגודים הנתונים להשפעה של הממשל, ואף להוביל להתקוממות ולמרי אזרחי.³¹

נתון סטטיסטי נוסף הממחיש את הבעייתיות של מה שנחשב ל"איום הסיני" קשור בהיקף ובמרכיבים של היבוא לסין. היקף היבוא מצביע על הפעילות הכלכלית, ולכן כל ירידה ביבוא היא סממן שלילי בעניין זה. ב-2011 הגיעו היקפי היבוא לכ-1.743 טריליון דולר (ערך זה נמוך בכ-160 מיליארד דולר מהיקפי היצוא באותה השנה). בהשוואה לשנת 2010, היקפי היבוא זינקו ביותר מ-400 מיליארד דולר (מ-1.327 טריליון דולר). סין תלויה במגוון רחב של מוצרים, בעיקר חומרי גלם (נפט, מינרלים, מתכות, פלסטיק), אך גם במרכיבים מתוחכמים לתעשייתה ולשאר ענפי המשק שלה (ציוד רפואי ואופטי, מוצרי תעשייה כימית, מיכון חשמלי ואלקטרוני מתקדם ועוד). אין לשכוח גם את מוצרי האיכות שמייבאת סין בעבור המעמד העליון של אוכלוסייתה. עשירי סין אינם סומכים על איכות המוצרים המקומיים ומעדיפים תוצרת יפנית, אמריקאית או אירופית.³²

סין היא כיום היבואנית השלישית בגודלה בעולם, אחרי ארצות הברית והאיחוד האירופי. כלכלתה תלויה ביותר בכלכלה העולמית – בלעדיה היא תקרוס. כדי להגן עליה היא חייבת לשמור על אספקה שוטפת של חומרי גלם. בעולם הגלובלי של היום היא חייבת לנסות להבטיח את קיומה בעזרת דריסת רגל באזורים השופעים במשאבים הנחוצים לתפקודה. תוך כדי מהלכים אלה נוצרים מתחים בין חברות סיניות לבין מתחרותיהן המערביות שחוששות מאיבוד אחיזתן באפריקה, בדרום

29 Pocha, J. 2006. On the back of China's workers. *Economic lift is tainted by exploitation*, SFGate.com (15.10); Cho-shui, L. 2010. Brutal labor exploitation in China, *Taipei Times* (3.7.2010); Roberts, D.

2010. Labor protests on the rise in China, *Bloomberg Businessweek* (14.6).

30 King-chi Chan, K. 2012. *The challenge of labour in China: Strikes and the changing labour regime in global factories*. New York: Routledge.

31 Roberts, D. 2011. Using propaganda to stop China's strikes. *Bloomberg Businessweek* (15.12.); Grammaticas, D. (2010). China's factories hit by wave of strikes. *BBC News Asia* (28.6).

32 Sanderson, R., Hille, K., and Friedman, V. 2012. Luxury goods: Style rises in the east. *The Financial Times* (8.4).

אמריקה, או באסיה ואוסטרליה. התנגשויות אלו לובשות בתקשורת צורה של "קולוניאליזם סיני",³³ אך באותה מידה אפשר לדבר גם על "נאו-קולוניאליזם" אמריקאי, אירופי ואחר.

הפלישה הכלכלית של סין למדינות העולם השלישי בדמות השקעות בתשתיות, בנמלים, במכרות, במקורות אנרגיה³⁴ ובקרקות חקלאיות³⁵ מעוררת חששות בנוגע להגמוניה האמריקאית בחלקי עולם אלה. נוצר הרושם שאם יימשכו המגמות הקיימות, תוכל סין לכבוש את חצי העולם המתפתח וחלקים מהעולם המפותח מבלי לירות אפילו כדור אחד. על רקע הצורך שלה בחומרי גלם, באנרגיה, באמצעי תחבורה ובשווקים חדשים נוקטת סין מדיניות גאופוליטית מתוחכמת, שאכן לא פעם נוגדת את האינטרסים של ארצות הברית ומעוררת התנגדות חזקה גם בקרב המדינות המתפתחות שסין פועלת בהן. איור 2, מציג את ספקיות הנפט העיקריות של סין. היא רוכשת מהן את המשאב ההכרחי למשק שלה לא משום שחלקן הן אויב מוצהר או אפשרי של ארצות הברית, אלא מטעמי יעילות, נוחות, קירבה או מחיה.

גם להגנה הדיפלומטית של סין על איראן יש סיבה כלכלית, הקשורה באינטרסים של סין בתחום מקורות האנרגיה.³⁶ התמיכה במשטר ובשלמותה הטריטוריאלית של פקיסטן לא נועדה אך ורק לחזק את מעמדה הגאופוליטי בעמדה מול שכנתה ההודית, אלא גם מביטיחה את השקעותיה בנמל גוואדאר (Gwadar), המשרת את סין במצרי הורמוז ובים הערבי (שדרכם מגיע הנפט הסעודי והאיראני).³⁷ מאותה נקודת מבט ניתן לראות את ההשקעות של "הקולוניאליזם והאימפריאליזם הסיני" בהבטחת האספקה השוטפת של חומרי הגלם מאפריקה,³⁸ מדרום אמריקה,³⁹ מרוסיה, ממרכז אסיה⁴⁰ ומהמזרח הרחוק. חשוב להדגיש, כי ה"קולוניאליזם" הזה אינו מתבטא כיום ב"יצוא"

Grammaticas, D. 2012. Chinese colonialism? *BBC News Asia* (19.7). 33

Zhang, J., and Kona, D. 2010. The sleeping giant awakes: Projecting global implications of China's energy consumption. *Review of Development Economics*, 14(4), 750-767; Cornelius, P., and Story, J. 2007. China and global energy markets. *Orbis*, 51(1), 5-20. 34

Alden, C., Large, D., and de Oliveira, R. (eds.). 2008. *China returns to Africa – A rising power and a continent embrace*. London: Hurst and Company. 35

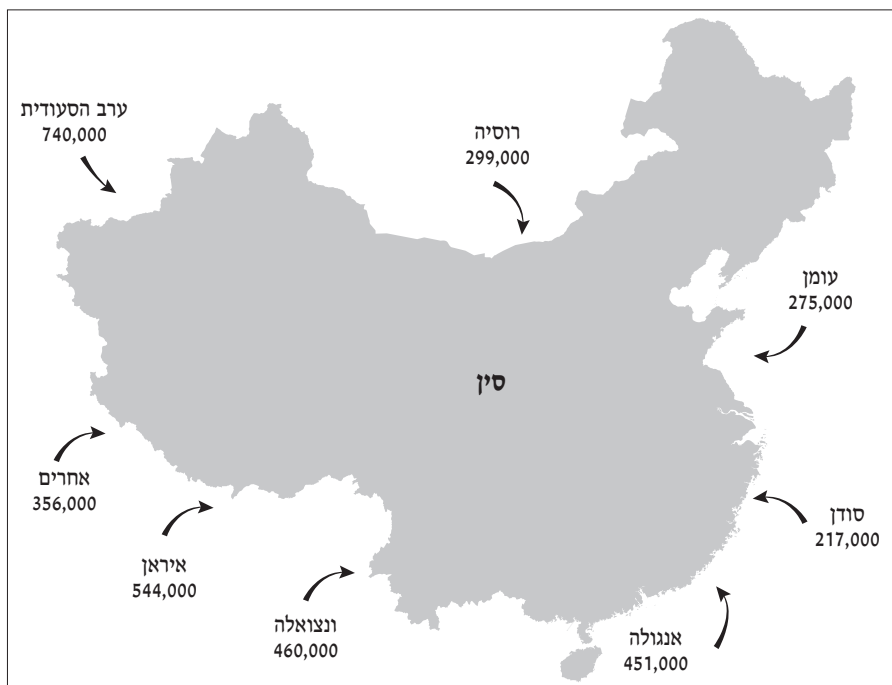
Chen, W-S. 2010. China's oil strategy: Going out to Iran. *Asian Politics & Policy*, 2(1), 39-54. 36

Dumbaugh, K. 2010, June. Exploring the China-Pakistan relationship. *Roundtable Report, Center for Naval Analyses*. 37

Sautman, B., and Hairong, Y. 2010. Chinese farms in Zambia: From socialist to Agro-Imperialist engagement? *African and Asian Studies*, 9, 307-333; Michel, S. 2008. When China met Africa. *Foreign Policy*, 166, 39-47. 38

Pham, J. 2010. China's strategic penetration of Latin America: What it means for US interests. *American Foreign Policy Interests*, 32(6), 363-381. 39

Clarke, M. (2010). China and the Shanghai cooperation organization: The dynamics of new regionalism, vassalization, and geopolitics in Central Asia. In E. Kavalski (ed.), *The new Central Asia: the regional impact of international actors*, 117-148, World Scientific Publishing. 40

איור 2: ספקיות נפט העיקריות של סין. יחידת המדידה – חביות נפט ביום

האוכלוסייה הסינית, אבל כן בא לידי ביטוי ביצוא עובדים סינים המחליפים עובדים מקומיים. האזור היחיד שמצטייר לכאורה כיוצא דופן הוא המזרח הרחוק הרוסי.

במזרח הרחוק הרוסי עוסקים הסינים בחקלאות, חוכרים קרקעות, לוקחים חלק בתעשיית האזור בדגש על ענף העץ (שרובו מיוצא מרוסיה לסין), עובדים בענף הבנייה המקומי ומנהלים מסחר בין-גבולי. לאחרונה השמיעו בקרמלין מעין דאגה מהגברת השפעתה של סין באזור,⁴¹ אך מלבד הרטוריקה לא עשו דבר במשך עשורים שלמים כדי לבלום אותה.⁴² האוכלוסייה הרוסית באזור הולכת ומצטמצמת, והשלטונות הרחוקים במוסקבה אינם מספקים סיוע לפריפריה הרחוקה. הזנחת אזור ספר הנמצא בגבול משמעותה מבחינה גאופוליטית מעין הזמנה לשכנים להתפשט לוואקום שנוצר. כפי שיודגם בהמשך (בתת-פרק העוסק בהישיגה הגאופוליטית של סין), הסינים ידעו לנצל חולשות ולחכות עד לרגע ההולם כדי לקבל את מבוקשם. בכל מקרה, כיום דולה המשק הסיני מהמזרח הרחוק הרוסי חומרי גלם מגוונים. עדיין אי אפשר לדבר על פלישה דמוגרפית מבייג'ין, שתוביל בעתיד לאירידינטיות ולספרטזים, אלא על כוח אדם זר שמציל את האזור הרוסי הנידח

Grove, T. 2012. Russia's Medvedev hints of Chinese threat to Far East. *Reuters* (9.8). 41

Shlapentokh, D. 2012. China locked out of Russia's far east. *Asia Times* (2.3). 42

מקריסה כלכלית ודמוגרפית טוטאלית.⁴³ אולם, אם יימשכו המגמות הקיימות של חולשה וחוסר יוזמה, יעמיד הדבר בספק את עתיד האזור במסגרת רוסיה.⁴⁴

התיעוש והעיור הסיני – ברכה או קללה?

הנס הכלכלי המתרחש בסין יכול להיות מוסבר על ידי תהליך מואץ של תיעוש ועיור שעוברת המדינה זה כמה עשורים. מפעלי ייצור אמריקאיים ואירופיים ממוקמים בכל עריה. מיליוני כפריים לשעבר מגיעים לערים ומהווים כוח עבודה זול (אם כי לא מאומן, בדור הראשון). האוכלוסייה העירונית של סין היא כיום כ-47% מסך כל תושבי המדינה. הדינמיקה של השינויים מדהימה. בשנת 1990 עמד שיעור האוכלוסייה העירונית על 26.41%. בשנת 2000 הוא עלה ל-36.22%. הצפי לשנים 2010–2015 בקצב השינוי באוכלוסייה העירונית הוא כ-2.3%. אפשר להשוות את אופי הפיתוח של סין לזה שהיה במדינות אירופה בעת המהפכה התעשייתית, אם כי בסין חל התהליך בתוך עשורים ספורים ולא בשתי מאות.⁴⁵

מטבע הדברים, גידול אורבני כה מסיבי מביא גם לתוצאות בעייתיות, כפי שהיו תוצאותיה של המהפכה התעשייתית: אותה אכזריות ברדיפה אחרי הרווח, אותו ניצול בלתי מתחשב של אוצרות הטבע, ריבוי אסונות אקולוגיים ופגיעה בחקלאות, במקורות המים וכתוצאה מכך באיכות המזון,⁴⁶ אותה פגיעה בקהילות מסורתיות (כפריות בעיקר),⁴⁷ הגירה המונית מאזורי פריפריה⁴⁸ והידרדרות חברתית.⁴⁹ ההשלכות של האחרונה קשות לחיזוי, אך בכוחן לעורר מהפכה סוציאליסטית נוספת,

Repnikova, M., and Balzer, H. 2009. *Chinese migration to Russia: Missed opportunities*. Washington DC: Woodrow Wilson International Center for Scholars. 43

Rousseau, R. 2012. *Will China colonize and incorporate Siberia? – Analysis*. Baku: Khazar University Research Publication (27.6). 44

יש חוקרים הרואים בתרבות הסינית ובחברה הלא-מובילית שלה, ששרדה ללא תהפוכות עד המאה ה-20, את הסיבה ל"קיפאון" התפתחותה התעשייתית של המדינה, לעומת אירופה על רוב תהפוכותיה החברתיות והפוליטיות: *The flower that didn't bloom: Why did the industrial revolution happen in Europe and not in China?* *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, 8(1), 23-44. 45

Chen, J. 2007. Rapid urbanization in China: A real challenge to soil protection and food security, *CATENA*, 69(1), 1-15; Hubacek, K., Guan, D., Barrett, J., and Wiedmann, T. 2009. Environmental implications of urbanization and lifestyle change in China: Ecological and water footprints. *Journal of Cleaner Production*, 17(14), 1241-1248. 46

Long, H., Zoua, J., and Liua, Y. 2009. Differentiation of rural development driven by industrialization and urbanization in eastern coastal China. *Habitat International*, 33(4), 454-462. 47

Hessler, P. 2010. *Country driving: A Journey through China from farm to factory*. New York: Harper Collins; Meng, X., Manning, C., Shi, L., and Noer Effendi, T. (eds.). 2010. *The great migration: Rural-urban migration in China and Indonesia*. Cheltenham: Edward Elgar. 48

Park, A., and Wang, D. 2010. Migration and urban poverty and inequality in China. *China Economic Journal*, 3(1), 49-67. 49

ואולי דווקא לקדם צמיחה לטווח ארוך, שעם הזמן תייסד בסין חברה פוסט-תעשייתית, כגון זו שהתהוותה בצפון אמריקה ובאירופה. בינתיים קשה להצביע על הדרך השלישית בפיתוחה של סין, הדומה לדרך שעברו מדינות ערביות ואפריקאיות, שדילגו על שלב התיעוש וקפצו הישר לשלב הפוסט-תעשייתי, קפיצה שהישגיה טרם התבררו.

“האיום הסיני”: היבט טכנולוגי-צבאי

נקודה חשובה המאששת את תזת “האיום הסיני” על המערב מסתמכת על כך שסין מפתחת (או גונבת, כמו מדינות רבות אחרות) כלי נשק חדשים: מטוסים, צי מלחמה ועוד. אכן, יכולת החיקוי של הסינים, כושר הלמידה שלהם, המהירות והיעילות של הטמעת החידושים בקרבם הם גבוהים. לא כן הדבר בכל הנוגע לאיכות המוצרים, מה גם שגניבות אינן מעניקות יתרונות ארוכי-טווח; הן מזכות בקפיצה טכנולוגית מהירה אבל קצרה. לדוגמה, בעת המלחמה הקרה ברית המועצות “גנבה” את רוב הפיתוחים של התעשייה האזרחית והצבאית מהמערב. חרף זאת, היתרון האיכותי ויכולת המחקר והפיתוח שלה המשיכו לדשדש. הפער ברמה הטכנולוגית, גם לנוכח הגניבה המתמדת של הפיתוחים והרעיונות, חיסל את יכולת התחרות של התוצרת הסובייטית כבר החל מאמצע שנות השישים. דבר דומה ניתן לראות היום למשל באיראן ובסוריה, שמנסות להשתמש בטכנולוגיות סובייטיות מיושנות, שמגיעות אליהן בעיקר מצפון קוריאה. המסקנה לגבי סין ברורה – גם אם יהיו בידיה הטכנולוגיות המתקדמות ביותר של המערב, היא לא תוכל להתחרות במערכות המחקר והפיתוח של ארצות הברית, של מדינות האיחוד האירופי או של יפן, כל עוד לא תפתח יכולת מחקר ופיתוח משלה. סין התחילה בכך, אך רחוק היום שבו פיתוחים סיניים יישאו פרי.

סין יכולה להפתיע את האמריקאים עם הצוללות ה“חדשות” שלה, וליתר דיוק עם מספרן ההולך וגדל, המופיעות מדי פעם בזירת אימונים משותפת של צי ארצות הברית עם בעלות בריתה (יפן ודרום קוריאה) באוקיינוס ההודי והשקט.⁵⁰ הכוונה אינה להפתעה בסגנון פרל הארבור. הפתעות כאלה הן חד-פעמיות, ואין ביכולתן להוות איום גאואסטרטגי מיידי. מדובר כנראה במפגן כוח, שמתרחש קרוב יחסית לגבולותיה של סין ושנועד להראות את נכונותה של סין להתגונן מפני פלישה אפשרית. דבר אחר יקרה, אם סין תרכוש ותבנה צי של נושאות מטוסים מתקדמות. במקרה כזה היא תוכל לאיים בכמה נקודות אסטרטגיות בעולם. כיום, נושאת המטוסים הסינית היחידה היא ספינת סירת סובייטית משופרת, שנמכרה לסין בשנת 1998 על ידי אוקראינה בתור גרוטאת

China sub stalked US fleet, *The Washington Times* (13.11.2006); Hickley, M., The uninvited guest: 50 Chinese sub pops up in middle of US Navy exercise, leaving military chiefs red-faced. *Mail Online* (10.11.2007).

מתכת.⁵¹ גם ספינות צי אחרות של סין אינן יכולות לספק לה כל יתרון יחסי מול צי ארצות הברית. אין לה אפילו די ספינות צבאיות המסוגלות להעביר כוחות צבא וכלי מלחמה לשם הנחתה בחופי היריב. כדי להתגבר על מכשול זה ניסו בסין לייעד לכך מעבורת נוסעים אזרחית.⁵²

גם בנוגע לטכנולוגיות מלחמה אחרות של סין מדובר כיום בחיקויים זולים של חשיבה הנדסית סובייטית מיושנת. ארצות הברית מטרפדת כל עיסקה גלויה להעברת טכנולוגיות מתקדמות (ישראל חשה את המדיניות הזאת על בשרה). מלבד הפיגור בטכנולוגיות צבאיות, מבחינה גאופוליטית סין נמצאת ב"מעגלי איום" משלה. המדינות שייגבילו כנראה את התפשטותה הן יפן, הודו, וייטנאם ודרום קוריאה, שאינן חוסכות בתקציב הביטחון ומדי שנה מתעצמות צבאית.⁵³ עם זאת, סין נהנית מיתרון כמותי ויש לה רגישות נמוכה לאבדות, אם כי צבאה נמצא במגמת צמצום כמותי (2.3 מיליון היום לעומת כ-5-4 מיליון בתקופת מאו).

סוגיות אידאולוגיות-תעמולתיות בסין המודרנית

אחד הנושאים שממחישים את "האיום הסיני" הוא המאבק האידאולוגי והתעמולה שמנהלת סין נגד הערכים הליברליים והדמוקרטיים שמגלמת הציוויליזציה המערבית. במאבקה זה מצטיירת סין כפוגעת בזכויות האדם ובחירותו, כמונעת התפתחות דמוקרטיה בשטחה, כבולמת את חופש הביטוי, אינה מאפשרת ביקורת כלפי השלטונות ובכלל סולדת מתקשורת חופשית. לעתים נוצר הרושם כי המדינה הסינית שוקדת בהתמדה על עיצוב אידאולוגיה אנטי-מערבית ומשסה את אזרחיה כנגד הזרים למיניהם בסגנון של צפון קוריאה.

אלא שלא אלה הם פני הדברים. בעקבות רפורמות כלכליות הולך תושב סין המודרנית ונעשה דומה יותר ויותר לשכנו תושב טייוואן (רק עם רמת חופש קטנה בהרבה ודריסה מסיבית של זכויותיו). הוא עסוק בעיקר בפרנסתו ובקידומו האישי ולא במאבק אידאולוגי, כמו בתקופתו של מאו. "הזהות הלאומית הסינית" המודרנית נמצאת בצומת דרכים. לעומת התקופה הקומוניסטית, כיום היא פרגמנטרית וחסרת עוגנים אידאולוגיים ברורים. בסין כבר צמחו שני דורות ללא השגחה אידאולוגית קפדנית. דבר זה מדאיג את השלטונות הקומוניסטיים, והם עדיין משקיעים בעיצוב

Branigan, T. 2011. China's first aircraft carrier launches with pride amid regional tensions. *The Guardian* (10.8). 51

Beckhusen, R. 2012. China now using a cruise ship to haul troops and tanks. *Danger Room*. Retrieved from: <http://www.wired.com/dangerroom/2012/08/chinacruise>. 52

Feng, Z. 2009. An emerging trend in East Asia: Military budget increases and their impact. *Asian Perspective*, 33(4) 17-45. 53

ובקידום זהות לאומית סינית אחידה, בדגש על הנוער.⁵⁴ ואכן, לשלטונות סין יש סיבות טובות לדאגה. כיצד ניתן לעצב חברה בעלת עורף חזק, לגייס ולאמן צבא שחייליו כה שונים? כיצד אפשר להילחם למען מטרה מעורפלת? הרעיון המרכזי של המשטר, שאמור לאחד את החברה סביב מטרה כלשהי, אפילו מדומיינת ומיתית בחלקה, עדיין חסר. מהו התהליך שעליה לקדם? חיזוק הקומוניזם בסין? המאבק על האידיאלים של הסוציאליזם בעולם כולו? קידום רווחת תושבי המדינה עם שילוב של ערכים ליברליים, כמו באירופה, או בארצות הברית? ואולי חיזוק המדינה על חשבון אזרחיה ושכנותיה? ושמה דווקא הדאגה לאליטות השולטות, וכל השאר טפל, כמו בצפון קוריאה?

רעיון לאומי מוצהר חדש – שיבת סין למעמד של מעצמה עולמית – החליף את האיידאולוגיה הקומוניסטית. עם זאת ההנהגה הקומוניסטית נשארה בשלטון. דבר זה מציב בפני ההנהגה הסינית אתגר לא פשוט, בייחוד לאחר עשרות שנים של דוקטרינות פוליטיות-חברתיות-כלכליות מגובשות היטב. השלטונות הקומוניסטיים, החוששים ליציבות שלטונם, שוקדים אפוא כיום על שיקום איידאולוגי, שמבוסס במידה רבה על אלמנטים של לאומיות, על ההיסטוריה המפוארת של סין הגדולה, לפני שהמעצמות הקולוניאליות החלו לבתרה לאזורי השפעה, ועל הצורך לשרג את מעמדה הגאופוליטי. תוצרי הגישה הזאת באים לידי ביטוי בהתערבות, בפיקוח ובצנזורה על כל כלי התקשורת ובעמדה הנוקשת והאנטי-אימפריאליסטית המורגשת היטב במדיניות החוץ של סין. מהלכים איידאולוגיים-תעמולתיים מסוג זה מדאיגים את שכנותיה הקרובות לה ואף את ארצות הברית.⁵⁵

הצנזורה הסינית שברה שיאים של השירותים המקבילים לה ברייך השלישי וברית המועצות. כיום היא קרובה עד מאוד לתיאוריו של אורול בספרו "1984". הדבר ניכר בין השאר בשליטה קפדנית בכלי התקשורת ובאינטרנט ובאיסור בשימוש בביטויים מסוימים בתקשורת הבין-אישית. עשרות ומאות אלפי צנזורים במשרה מלאה, בצד עשרות אלפי "מתנדבים" מטעם המפלגה, מסננים את תוכן אתרי האינטרנט, מוחקים מידע, חוסמים אותו ומטפלים בכל אלה שהיה להם האומץ לפרסמו.⁵⁶ מכאן ניתן לרמוז על מסקנה נוספת המערערת את תפיסת "האיום הסיני": הממשל והמפלגה מודאגים מאוד מהמתרחש בזירה הפנימית של סין. השליטה באוכלוסייה שתהיה עירונית יותר,

Gilley, B., and Holbig, H. 2010. *In Search of legitimacy in post-revolutionary China: Bringing ideology and governance back*. GIGA (German Institute of Global and Area Studies) (8.3), Working Paper No. 127. 54

Rozman, G. 2011. Chinese national identity and its implications for international relations in East Asia. *Asia-Pacific Review*, 18(1) 84-97. 55

King, G., Pan, J., and Roberts, M. 2012. *How censorship in China allows government criticism but silences collective expression*. Working Paper. copy at <http://j.mp/LdVXqN> 56

משכילה יותר וקשה יותר לשליטה טוטאלית תעסיק את המפלגה הקומוניסטית הסינית לא פחות מתהפוכות גאופוליטיות שהיא תרצה או לא תרצה ליזום בזירה הבין-לאומית.

תוצר משמעותי נוסף של עבודה אידאולוגית-תעמולתית מפרכת של סין בא לידי ביטוי בהשבחת התדמית של המשק הסיני, של פיתוח המנוהל היטב של המדינה הענקית, שמצטייר כחסר תקלות. בשל צנזורה סינית קפדנית, לעתים נוצר הרושם כי במדינה זו מתנהלים הדברים ללא תאונות, לפי תכנון מדויק וארוך-טווח, ביעילות מפתיעה, וכי הפיתוח הסיני הוא חסר מעצורים וצועד בדרך היחידה הנכונה. הרושם הזה מחזק לכאורה את אלה הרואים בסין איום, אך הוא מטעה. גם במקרה הזה יש להיזהר מהסטטיסטיקה האופטימית מדי שהופיעה בתחילת המאמר. גם בסין נהרסים בניינים ותשתיות, אפילו תשתיות מהחדישות ומהמשופרות ביותר, שנבנו לפני שנים אחדות.⁵⁷ גם השחיתות, למרות העונשים הכבדים המגיעים בעקבותיה, עדיין קיימת, ואף לובשת צורות מתוחכמות יותר מבעבר.⁵⁸ המעניין הוא, שהקורא מהמערב יכול להתעדכן רק במקצת האירועים מסוג זה, וגם זה בדרך כלל ממקורות לא סיניים, או ממקורות שעברו סינון או ליטוש אידיאולוגי הולם. עם זאת חשוב לציין, כי לעומת התקופה הקומוניסטית הטהורה, חלק מהליקויים כן נחשפים ונתונים לביקורת גלויה.

יחסי ציבור והתעמולה הסינית המודרנית, המשולבת בצנזורה פנימית קפדנית ובזלזול בזכויות האדם וחירותו, מתפרשים במערב כאיום.⁵⁹ לחניך הציוויליזציה המערבית, הליברלית והמפותחת, מוזר, כואב ואף מקומם לשמוע על ניסיון השתלטות טוטאלית של מפלגה אחת על השיח הפוליטי-פנימי והחיצוני בסין. מכאן צומחים הניסיונות לגנות את סין בפורומים השונים, ונשמעות קריאות לפוליטיקאים ולציבור הרחב להחרים ו"להעניש" אותה. נשאלת השאלה למה דווקא אותה ולא את שאר המשטרים האנטי-דמוקרטיים בהגדרתם. אך אין להרבות בספקולציות ולרמוז על קיום סטנדרטים כפולים. כן מן הראוי לחדד את העובדה כי צנזורה קפדנית, תעמולה עיקשת, גינויים וניסיונות חרם כתוצאה מ"איום" כלשהו, אפילו מדומיין למחצה, אינם סיבה אמיתית לקונפליקט מזוין. אין טעם להרבות בדוגמאות מההיסטוריה להוכחת הטענה הזאת. די לציין, כי לא ברית המועצות, לא ארצות הברית, לא גרמניה הנאצית ולא איטליה הפשיסטית יצאו למלחמות בשל

Bradsher, K. 2012. collapse of new bridge underscores worries about China infrastructure. *The New York Times* (24.8.); Fortin, J. 2012 Bridges falling down – China's embarrassing infrastructure problem. *International Business Times* (24.8); Tumbling tower of China: Amazing pictures of 13-storey block of flats that toppled over. *Daily Mail* (28.6.2009). 57

Minxin, P. 2009. Corruption threatens China's future. *Carnegie Endowment for International Peace*; Wedeman, A. 2012. *Double paradox: Rapid growth and rising corruption in China*. New York: Cornell University Press. 58

Sorman. G. 2008. *Empire of lies: The truth about China in the twenty-first century*. New-York: Encounter Books. 59

מאבק תעמולתי זו בזו. ואם כבר יפרוץ קונפליקט מסיבה כלשהי בין "הדמוקרטיה האמיתית" לבין "סין האנטי-דמוקרטית", ספק אם סין תצא וידה על העליונה. ההוכחות לגישה הזו מופיעות בתת-פרק הבא.

הישגיה הגאופוליטיים של סין: רטרוספקט קצר והווה בעייתי

לאורך כל ההיסטוריה החדשה שלה לא הצליחה סין לנצח צבא מערבי כלשהו. אמנם, היא ניצחה את הודו ב-1962 ואת וייטנאם ב-1979, וגם הקיפאון הצבאי שהשיגה מול ארצות הברית במלחמת קוריאה יכול להיחשב להישג אדיר נוכח יחסי הכוחות ביניהן (אם כי בקוריאה עמד מאחורי הסינים כוח סובייטי לא מבוטל). ואולם, למרות ניצחונות אלה אף פעם לא הייתה לה הצלחה מוחצת אפילו מול אויב חלש יותר, וכל זאת חרף שלטון מרכזי חזק, צבא ענק, דת, פילוסופיה, אידאולוגיה ותעמולה. קונפליקטים צבאיים שהתרחשו במאה ה-20 הראו את יכולתה הצבאית של סין בשיא תפארתה. התבוסה שנחל צבאה בחצי האי דְּמֶנְסֶקִי שעל נהר אמור ב-1969 מול הסובייטים הוא דוגמה לא הוגנת, שהרי אין להשוות בין צבא מערבי מודרני דאז (הצבא האדום) לצבא שאומן וצויד על ידי אותם הסובייטים, אך היה "אסיאתי" בהגדרתו. אם כי טענה זו צודקת, מקרה זה יכול להדגים את ההתנהגות הסינית הטיפוסית בכל קונפליקט אפשרי שיזמה או שנגררה אליו.

בהתנהגות הזאת אפשר לזהות שלושה שלבים. השלב הראשון – ניסיון להפחיד את האויב על ידי פרובוקציות, מפגני ראוה, הפגנות מול שגרירויות ותעמולה בכלי התקשורת ובדעת הקהל; השלב השני – הפסד צבאי או נסיגה לאחר הצלחה חלקית, לאחר שהצד השני לא הסכים לדרישות סין ואכן פתח במערכה צבאית. השלב השלישי – דעיכת הפרשה וניסיון של סין להפיק רווח מההפסד.⁶⁰

ניתן לספק מגוון דוגמאות לכך שצבא סין הענקית לא הצליח לנצח באופן מוחץ צבאות אסיאתיים אחרים, כגון צבא קוריאה (1950–1953),⁶¹ צבא הודו (1962)⁶² וצבא וייטנאם (1979).⁶³ הסינים אפילו לא הצליחו מול "אחיהם" האנטי-קומוניסטים שבאי טייוואן, אם כי במקרה זה, כמו במקרים אחרים, אין לזלזל בתמיכה האמריקאית הנדיבה שניתנה לטייוואן.

Kuisong, Y. 2000. The Sino-Soviet border clash of 1969: From Zhenbao Island to Sino-American rapprochement. *Cold War History*, 1(1), 21-52. 60

Whiting, A. 1968. *China crosses the Yalu: The decision to enter the Korean war*. Stanford University Press; Zhang, S-G. 1995. *Mao's military romanticism: China and the Korean war, 1950-1953*. Lawrence: University Press of Kansas. 61

Palit, D. 1991. *War in high Himalaya: The Indian army in crisis, 1962*. New-Delhi: Lancer International; Maxwell, N. 1999. Indian border dispute reconsidered. *Economic and Political Weekly*, 34(15), 905-918. 62

Tretiak, D. (1979, Dec.). China's Vietnam war and its consequences. *The China Quarterly*, 80, 740-767; Hood, S. (1992). *Dragons entangled: Indochina and the China-Vietnam war*. New York: Armonk, London: M.E. Sharpe. 63

לעומת הפסדים במלחמות קונבנציונליות ישירות מול מדינות, סין מצליחה במלחמות עקיפות, כמו כיבוש שטחים נידחים יחסית (טיבט). היא גם מצליחה לדכא מרידות (האויגורים)⁶⁴ ולנהל "מפעל התיישבות" משגשג, כמו במקרים של הבאת אוכלוסייה של סינים לתוך השטחים הכבושים ("מסופחים"). בתוך כמה דורות הופכת פלישה דמוגרפית כזאת את השטח ל"סיני" מכל הבחינות.⁶⁵ לכל מי שרואים בכך ביטוי ממשי ל"איום" חשוב לדעת, כי כל השטחים שסופחו לסין במאה ה-20 בעקבות עימות צבאי כבר היו "מוכנים" להסתפח: או שהם כבר היו על סף משבר פנימי, או שלסין לא היה מתחרה שהיה מוכן להילחם על השטח הזה. מיותר להציג את כל ההיסטוריה של פלישה סינית לטיבט, למונגוליה ולמרכז אסיה.

הרכישות הטריטוריאליות האחרונות והישגיה הגאופוליטיים הבלתי מבוטלים של סין בסוף המאה ה-20 התאפשרו בשל התפרקותה של ברית המועצות, בזכות היחלשותה של רוסיה יורשתה, ובגלל חוסר היכולת של ארצות הברית להשפיע באזור המרוחק יחסית. כך קזחסטן, קירגיסטן וטג'יקיסטן ויתרו לטובת סין על כמה אזורים שהיו בבעלותן, אם כי לא באותה המידה. המדינות החלשות יותר, חסרות בעל ברית, נפגעו הרבה יותר מאלו שניסו להתגונן תוך כדי עריכת הסכמים אסטרטגיים בין-לאומיים.

ב-1994 סיכמו קזחסטן וסין על גבולותיהן המשותפים. סלע המחלוקת היחיד היה שני קטעי גבול בשטח כולל של 944 קמ"ר. הוויכוח נגמר בפשרה שאושרה בפרלמנט הקזאחי ב-1999. הוויכוח הטריטוריאלי של קזחסטן היה מינורי יחסית – 407 קמ"ר נמסרו לסין. סין קיבלה בעיסקה זו בונס משמעותי, מפני שהצד הקזאחי הסכים להרוס את קווי הביצורים (משולב בשדות מוקשים) שנבנה בגבול לשעבר בין ברית המועצות לסין. בתמורה זכו הקזאחים ביחסי מסחר מועדפים ובהשקעות רבות של סין.⁶⁶

עוד בשנת 1996 נחתם בין סין לקירגיסטן הסכם על סידור גבולותיהן. בעקבותיו איבדה הרפובליקה הסובייטית לשעבר כ-350 קמ"ר משטחה, שהיה הררי ובלתי מיושב בעיקרו. אך כבר ב-1999 ויתרו הקירגיזים על 900 קמ"ר נוספים במחוזות נארין (Naryn) ואיסיק-קול (Issyk-Kul). בעיסקה זו זכתה סין גם בגישה למקורות המים מן הקרחונים.⁶⁷

64 Van Wie Davis, E. 2008. Uyghur Muslim Ethnic Separatism in Xinjiang, China. *Asian Affairs: An American Review*, 35(1) 15-30.

65 Fischer, M. 2008. Population invasion versus urban exclusion in the Tibetan Areas of Western China. *Population and Development Review*, 34(4), 631-662.

66 Swanström, N. 2005. China and central Asia: A new great game or traditional vassal relations? *Journal of Contemporary China*, 14(45), 569-584.

67 Central Asia: Border disputes and conflict potential. *ICG Asia Report, Osh/Brussels* (4.4.2002), 17-18.

לנוכח מלחמת אזרחים מתמשכת ונוכחות רוסית חזקה בגבולות הרפובליקה, סין התקשתה להגיע להסדר בנוגע לגבולותיה עם טג'יקיסטן. העמדה העיקשת המגובה בתמיכה רוסית נשאה פרי. רק בשנת 1999 ויתרה ממשלת טג'יקיסטן על כ-200 קמ"ר בקרבת הנהר מארקאנסו. בעשור שלאחר מכן השתנתה התמונה. מצבה הכלכלי והגאופוליטי של טג'יקיסטן הידרדר, וגם המגן הרוסי איבד מחוזקו. ב-2011 העבירה טג'יקיסטן לסיין את הנתח המכובד משטחה של מחוז בדאחשאן (Gorno-Badakhshan) שבהרי פמיה, הגובל בסיין. אמנם דובר ב-1,100 קמ"ר של שטח הררי, כמעט לא נגיש ולא מיושב, אך יש בו מקורות מים ואוצרות טבע חשובים (ובהם אורניום), והשליטה בו גם שיפרה את מעמדה של סין בסוגיית הטרנזיט הפוטנציאלי בשטחים שסיפחה. אם תבנה סין מסילות ברזל, או תעביר צינור גז או נפט באזור, היא לא תצטרך לשלם עבורם.⁶⁸ הוויתור הטריטוריאלי של טג'יקיסטן החלשה הצטייר בעיני שליטיה "נוח יחסית", מפני שהדרישות הסיניות הקודמות היו הרבה יותר משמעותיות. בגרסתן הלא צנועות הן הסתכמו בכ-25% מכלל שטחה של טג'יקיסטן המודרנית.⁶⁹

גם רוסיה הגדולה, שאף היא סובלת ממגוון בעיות כלכליות, חברתיות ודמוגרפיות, נכנעה לאחרונה ללחץ הסיני לטריטוריה, אם כי נימקה את הוויתורים הטריטוריאליים שלה בציות לחוק הבין-לאומי. באוקטובר 2008 מסרה רוסיה לסיין את האיים שבנהר אמור והסכימה על הגבול הבין-לאומי שעובר באמצע הנהר, ולא כפי שהיה עד כה (רוסיה שלטה הן בגדה שלו, הן בכל זרימת האמור וברוב איוו). בקרמלין כנראה החליטו שהתועלת הכלכלית משיתוף הפעולה עם סין, ההשקעות הסיניות באזור ודלדול האוכלוסייה הרוסית המקומית שהוחלפה במהגרי עבודה סינים הם סיבה טובה דייה לשמירה על יחסי ידידות.⁷⁰

חשוב להבין, שכיום פני הדברים שונים. כיום אין למעשה בעולם המודרני שטחי הפקר שניתן להשתלט עליהם. כמעט לכל שטח על פני כדור הארץ יש בעל בית מוכר ברמה בין-לאומית. יתרה מזו, אחרי קריסת ברית המועצות, המערכת החד-קוטבית שנוצרה העניקה לארצות הברית הגמוניה גלובלית חסרת מתחרים. ארצות הברית משגיחה על הסדר העולמי באמצעות הצבא והצי החזקים ביותר בעולם ומנהלת מערכות דיפלומטיות מקיפות שרק מחזקות את מעמדה. ארצות הברית

Manzarshoeva, A. 2011. Tajiks trade land for friendship with China. *Institute for War and Peace Reporting*, RCA Issue 641 (1.2). 68

Jenkins, A. 1974. בנושא שאלת הדרישות הטריטוריאליות וסידור הגבולות בין רוסיה (בריה"מ) לסיין ראו: *Territorial Issues in the Sino-Soviet Conflict. Tijdschrift Voor Economische en Sociale Geografie*, 65(1), 35-47. 69

Ryzhova, N., and Ioffe, G. 2009. Trans-border exchange between Russia and China: The case of Blagoveshchensk and Heihe. *Eurasian Geography and Economics*, 50(3), 348-364. 70

תישאר בתפקיד ה"משגיח" גם בעתיד הנראה לעין. כל מאמץ סיני – מחקר, צבאי או וירטואלי – לכרסם בעליונותה זוכה לתגובה, ואינו מסתיים בהישגים משביעי רצון מבחינתה של סין.

לעומת החגיגה הגאופוליטית הנמשכת בחזית של מרכז אסיה ובזו של רוסיה, לא הצליח "האיום הסיני" לממש כל דרישה טריטוריאלית ואף כלכלית מול בעלות בריתה של ארצות הברית. האחרונה דאגה להגביל את שאיפותיה של סין, למרות מפגני כוחות מבוימים היטב של בייג'ין. לאחרונה הופיעו בתקשורת ובספרות המדעית דיווחים וניתוחים המרמזים על איום של סין על ההגמוניה האמריקאית, העשוי להתבטא בסכסוך טריטוריאלי על הזכויות בימים שלחופיה של סין (הים הצהוב, ים סין המזרחי ובעיקר ים סין הדרומי), או על שאלת השייכות של האיים באזור.⁷¹ הבעלות על הימים ועל האיים שנויה במחלוקת בין יפן לסין, אך גם לצפון קוריאה ולדרום קוריאה, לפיליפינים, לווייטנאם, לטייוואן למלזיה ולעוד מדינות יש מה לומר בעניין. הסיבה לאטרקטיביות של הימים והאיים האלה ולהתחממות הזירה היא המחצבים שבקרקעית הימים וזכויות הדיג במים. לתביעות של סין יש שורשים היסטוריים עמוקים, אך גם ראיות מן ההווה – ההגמוניה הקיימת בשטח. אין לראות בשאיפה סינית זו אין דבר יוצא דופן. מחלוקת ארוכת שנים מתנהלת בדבר איים השנויים במחלוקת בין רוסיה לבין יפן (קונאשיר ואיטורופ). את ים אוֹחוֹטְסְק רואה רוסיה כים פנימי שלה לכל דבר ועניין, כפי שארצות הברית עושה במפרץ מקסיקו ככל העולה על רוחה ולא סובלת מתחרים באזור. באירופה, נורווגיה ואיסלנד רואות בימים שבקרבן אזור שנועד לשימושן הבלעדי.

כך או אחרת, תביעותיה של סין, למרות האיומים המגובים בשליחת מתנדבים ואף כוח צבאי לאזורים השנויים במחלוקת, אינן מביאות בינתיים לתוצאה ממשית כלשהי מלבד תמורות פוליטיות ביחס של מדינות העולם כלפי סין, שבאים בדרך כלל לידי ביטוי במישור הרטורי. הפיליפינים סירבו להעביר לרשות סין כמה איים במחוז פאלאוואן (Palawan), שהיו יכולים לחזק את ההגמוניה הסינית בים סין הדרומי.⁷² מהלך מתוחכם משלהם יזמו היפנים, הפעם בים מזרח סין. הם תכננו לקנות את האיים השנויים במחלוקת (העשירים בגז טבעי), להעבירם באופן רשמי לבעלות יפנית ובכך למנוע מסין כל אפשרות לתבוע בעלות עליהם.⁷³ הפרובוקציות של סין מול חופי יפן לא שינו דבר בעמדה היפנית. התמיכה השקטה של האמריקאים לא מנעה את המהלך היפני השנוי במחלוקת. באמצעים דיפלומטיים ובעזרת הצי שלה נתנה רמזה ארצות הברית לסין שהיא תסבול רק "איום" חצי מיתי ומדומיין ולא כזה שמתממש הלכה למעשה (איור 3).

Buszynski, L. 2012. The South China sea: Oil, maritime claims, and US-China strategic rivalry. *The Washington Quarterly*, 35(2), 139-156. 71

Watt, L. 2011. Philippines rejects new Chinese territorial claim. *The Associated Press, CBS news service* (14.11, 09:40), http://www.cbsnews.com/8301-505245_162-57324083/philippines-rejects-new-chinese-territorial-claim. 72

Gayathri, A. 2012. Japan buys disputed islands; China sends surveillance ships. *International Business Times* (12.9). 73

איור 3: מפה סינית של הרפובליקה העממית של סין ושל מזרח ודרום מזרח אסיה משנת 2011. קווי גבול עבים מצביעים על ההגמוניה הימית הסינית

יחסי סין-ארצות הברית: תלות, איום, סימביוזה, שיתוף פעולה, או משהו אחר?

בניתוח של יחסי סין וארצות הברית בולט הפרדוקס הבא: "האיום הסיני" הוא נושא נוח ביותר לשימוש במדיניות הפנים והחוץ של ארצות הברית. גלומה בו גם תועלת כלכלית בדמות יחסי מסחר ופיננסים בין שתי המדינות.⁷⁴ מנקודת מבט היסטורית ניתן לראות, כי קיומה של "מעצמה מתחרה" תמיד קידם את האומה האמריקאית וסייע לה להתגבר על משברים כלכליים וחברתיים. תפקידה

של סין אינו שונה אפוא בהרבה מזה של מתחרותיה ההיסטוריות של ארצות הברית. הסימביוזה המוזרה של יחסי "אהבה-איום-תלות" בין ארצות הברית לסין מקדמת את כלכלתה של ארצות הברית וגם שומרת על הרמה הגאואסטרטגית של תשתיות, של כלי נשק ושל כוח אדם של הצבא והצי שלה. יתר על כן, ארצות הברית רואה בסין שותפה טבעית בתחומים שמקדמים את שתי המדינות, הן כלכלית הן גאופוליטית.⁷⁵ לא נראה אפוא שהיחסים בין שתי המדינות עומדים על סף משבר. אדרבה, התפיסה האמריקאית המודרנית נוטה להתחשב באינטרסים הקיומיים של סין – תוך כדי שמירה על גבולות התיאבון של בייג'ין. זאת בכל אופן התמונה המצטיירת מדוחות המודיעין של ארצות הברית, שמייחסים חשיבות רבה ליחסים מול סין בעשורים הקרובים.⁷⁶

סיכום

חיבור זה יוצא נגד התפיסה הרואה ברפובליקה של סין מעצמה המאיימת על ביטחונה של ארצות הברית, אולם איום כלשהו יש בה, גם אם יכולתה יכולתה הצבאית אינה מפותחת דייה וגם אם רוב הסיכויים הם שכלכלתה ומאמציה הדיפלומטיים ירוסנו בידי ארצות הברית ויקטנו. זו הדעה הרווחת בחוגי השמאל וגם משמשת אותם ככלי ביקורת כלפי "המדיניות האמריקאית הדו-פרצופית", המשחקת באיומים גאואסטרטגיים לשם שמירת ההגמוניה שלה בעולם.⁷⁷ הסברה הזאת נכונה רק לטווח הקצר. אף על פי שהחיבור הנוכחי לא עסק בהיסטוריה ובתרבות הסינית, חשוב לציין כי דברי הימים הארוכים של הציוויליזציה שלה הוכיחה את יכולתה להתמודד עם מגוון רב של אתגרים, "לעלכל" לאורך זמן את כל אויביה ולהשיג את רוב דרישותיה ללא התמקדות בשימוש בכוחה המזוין. בעתיד תוכל סין להתעצם כלכלית, צבאית וגאופוליטית. כפי שפורסם בדוח של משרד ההגנה האמריקאי שהוגש לקונגרס באוגוסט 2011, שני העשורים הקרובים יראו לאיזה כיוון תתפתח מדינה זו.⁷⁸

למרות ההתחזקות והצמיחה של סין, קיים מגוון נושאים העשויים לבלום את התפתחותה ואת עלייתה הגאופוליטית. מדובר במפלגה הקומוניסטית של סין בהנהגת המדינה⁷⁹ על שיטותיה האכזריות,⁸⁰

Art, R. 2010. The United States and the rise of China: Implications for the long haul. *Political Science Quarterly*, 125(3), 359-391. 75

Global Trends 2030. 2012. Alternative worlds. *National Intelligence Council* (December). 76

Isenberg, D. 2010. China threat: Now you See it, Now you don't. *The Asia Times Online* (19.8). 77

Military and security developments involving the People's Republic of China 2011. Annual Report to Congress. *Office of the Secretary of Defense*. 78

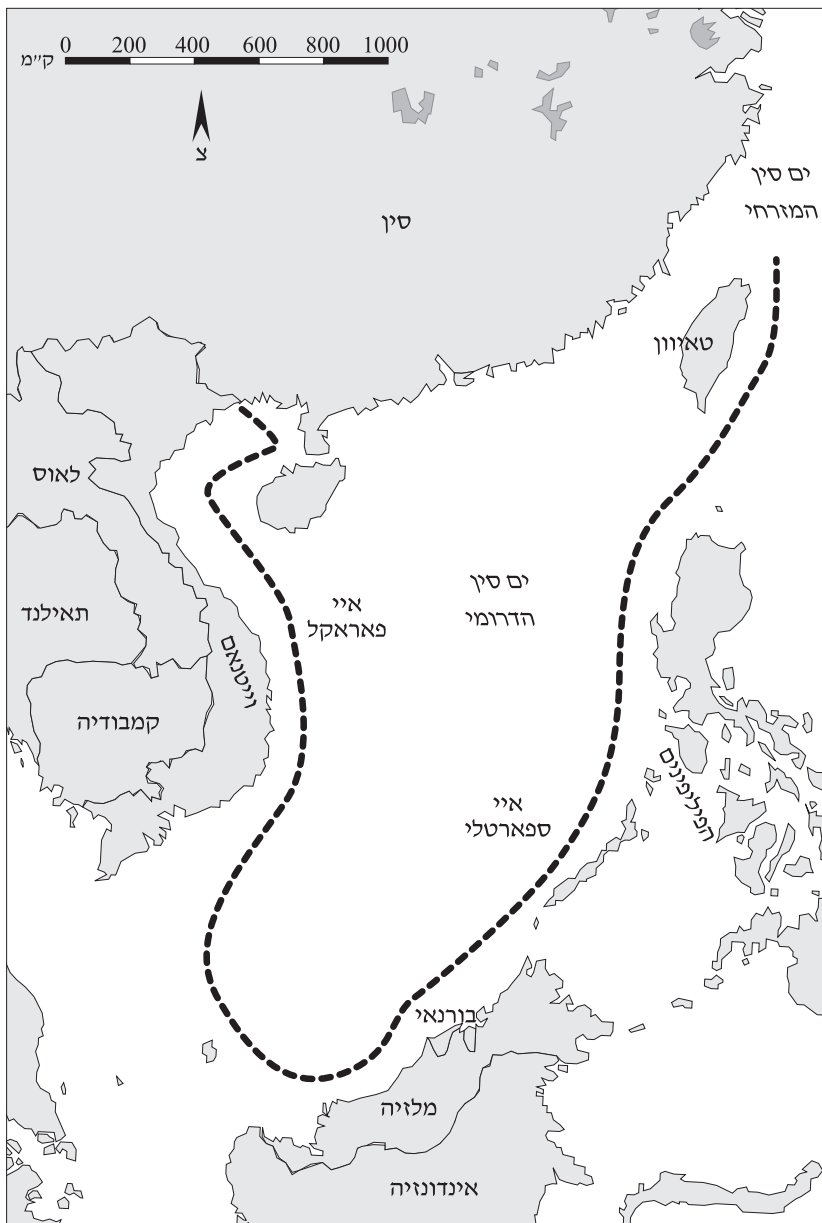
Shambaugh, D. 2008. *China's communist party: Atrophy and adaptation*. Berkeley, CA: University of California Press. 79

Sorman. G. 2008. *Empire of lies: The truth about China in the twenty-first century*. New-York: Encounter Books. 80

במבנה הכלכלי-חברתי המשתנה,⁸¹ בשסעים חברתיים בתוך החברה,⁸² בפערים גדלים בין הליבה לפריפריות⁸³ (שפוגעים ברווחה,⁸⁴ בחינוך⁸⁵ ובבריאות⁸⁶), בניצול אכזרי של אוצרות טבע לטובת פיתוחה התעשייתי של סין (אולי כהמשך של אידאולוגיית כיבוש הטבע שקידם מאו צה טונג),⁸⁷ בפגיעה באקולוגיה (זיהום המים, הקרקע והאוויר),⁸⁸ בסוגיות הדמוגרפיות (הזדקנות, ריבוי גברים,⁸⁹ דיכוי מיעוטים והביקורת של המערב על כך⁹⁰). כל אלה יציבו בפני סין אתגרים קשים במדיניות הפנים, שכנראה יגבילו את התפתחותה וירסנו את התפשטותה בזירה העולמית. תפקיד משמעותי נוסף בבלימה זו ימלאו מדינות אסיה השוכנות לידה, וכמובן ארצות הברית, שאינה נוטה לאפשר לאיום כלשהו על ביטחונה, אפילו ההיפותטי ביותר, להתממש בקלות.

לסיכום נאמר אפוא, כי בשניים-שלושה העשורים הקרובים לפחות לא נראה את סין כמאימת על שלום העולם. אין באמירה זו משום המלצה שלא לחשוש מפניה, אלא הצעה לראות את התפתחותה של סין בעיניים פקוחות וערניות, ולא בסטיגמות של איום בלתי מבוסס.

-
- Wen, D-J. 2007. Too much growth, too little development: The reality behind China's economic miracle. *Development*, 50, 30-35. 81
- Pakulski, J. 2010. Social inequality and conflict beyond class: Developments in contemporary China. *Asian Social Science*, 6(1), 35-43. 82
- Whyte, M. (ed.). 2010. *One country, two societies: Rural-urban inequality in contemporary China*. Cambridge, MA: Harvard University Press. 83
- Lu, M. and Feng, M. 2008. Reforming the welfare system in the People's Republic of China. *Asian Development Review*, 25(1-2), 58-80. 84
- Li, W. 2008. Education inequality in China: Problems of policies on access to higher education. *Journal of Asian Public Policy*, 1(1), 115-123. 85
- Tam, W. 2010. Privatising health care in China: Problems and reforms. *Journal of Contemporary Asia* 40(1), 63-81; Shenglan, T. Qingyue, M., Lincoln, Chen, Bekedam, H., Evans, T., and Whitehead, M. 2008. Tackling the challenges to health equity in China. *The Lancet*, 372(9648), 1493-1501. 86
- Economy, E. 2010. *The river runs black: The environmental challenge to China's future*. *Council on Foreign Relations*. Ithaca, NY: Cornell University Press; Kahn, J. and Yardley, J. 2007. *As China roars, pollution reaches deadly extremes*. *New York Times* (26.8); Liu, J., and Diamond, J. 2005. China's environment in a globalizing world. *Nature*, 435, 1179-1186; Shapiro, J. 2011. *Mao's war against nature: Politics and the environment in revolutionary China*. Cambridge University Press. 87
- Fu, B-J. Zhuang, X-L. Jiang, G-B. Shi, J-B., and Lu, Y-H. 2007. Environmental problem and challenges in China. *Environmental Science & Technology*, 41, 7597-7602; Cole, M. Elliott, R., and Wu, S. 2008. Industrial activity and the environment in China: An industry-level analysis. *China Economic Review*, 19(3), 393-408. 88
- Ding, Q-J, and Hesketh, T. 2006. Family size, fertility preferences, and sex ratio in China in the era of the one child family policy: Results from national family planning and reproductive health survey. *BMJ*, 333, 371-373. 89
- Sautman, B. 2010. Scaling back minority rights? The debate about China's ethnic policies. *Stanford Journal of International Law*, 46 (summer), 51-120. 90

איור 4: תביעות טריטוריאליות של סין בים סין הדרומי

איור 5: סך הכול מטוסי קרב (מכל הדגמים) בחילות האוויר של מדינות נבחרות באלפי יחידות (2011)

איור 6: גודל צבאות של מדינות נבחרות במיליונים (2011)

האיום הסיני: מבט ריאליסטי ללא אשליות – תשובה לאנטון ברקובסקי על מאמרו "מבט ללא היסטריה"

ארנון סופר

אינני סינולוג, גם לא כלכלן, אבל אני רואה את העולם העכשווי ואת זה של העתיד הקרוב דרך משקפיים גאופוליטיים, ואולי גאו-דמוגרפיים. מתוך ראייה זו אנסה להשיב לטיעוני אנטון ברקובסקי, שגיבה אותם בספרות רבה ורצינית.

במאמרו "האיום הסיני – מבט ללא היסטריה", מנסה ברקובסקי לשכנע את הקורא המערבי, כי לסיני יש בעיות פנימיות כה רבות, עד שהן יקשו עליה להפוך למעצמת עולם מאיימת. לטענתו, החזית הפנימית מאוד בעייתית: הדמוגרפיה וההטרונגניות – הדתית, האתנית, הלאומית והלשונית – מקשה על הלכידות של מדינה זו.

ברקובסקי רואה בסיין, ובצדק, מדינה מזדקנת, מאפיין שיש לו השלכות רבות על עתידה הכלכלי. הוא מציין שאין בה איזון בין גברים לנשים ושעובדה זו רק תוסיף לבעיותיה הכלכליות ולכוח האדם המידלדל שלה, שהמספר של 1.3–1.4 מיליארדי בני אדם הופך אותה למדינה מגושמת ורגישה מאוד. אם לא אמרנו די, הוא מזכיר כי סין מחקה את המערב ולא ממציאה דברים בעצמה, שיש לה מסורת של תבוסות במלחמות, שהיא איבדה את הכיוון האידיולוגי שלה, שהיא מתעמרת באוכלוסייתה וביפי הסביבה שלה, ושכל אלה יביאו בסופו של דבר לאי-שקט הולך וגובר ולשינויים חברתיים.

עוד טוען ברקובסקי, שבפני סין עומדים גם איומים מבחוץ, שכן מעצמות ותיקות וחדשות נושפות בעורפה ולא יאפשרו לה לשחק לבד. הנחתו, על סמך ספרות מקצועית ענפה, היא שבמציאות הקיימת בה, סין לא תוכל להתפנות באגרסיביות לחזית החיצונית. בחזית זו פועלים אינטרסים גלובליים, מעצמתיים, בעיקר של ארצות הברית אך גם של הודו ושל יפן, שימנעו ממנה לפרוץ ולסכן את העולם. ואכן, עד כה היא הצליחה לכרסם רק בגבולות המדינות של מרכז אסיה החלשות והשוליות במשחקי הכוח העולמיים. הצלחתה במזרח הרחוק הרוסי נובעת מהוואקום שהותירה שם ברית המועצות בעשורים האחרונים.

ברצוני לטעון שברקובסקי במאמרו, בכמה תחומים בא לברך ויצא מקלל, ובאחרים הוא אופטימי מדי. למעשה, הוא משכנע שסין היא איום פוטנציאלי גדול על הסדר העולמי המתהווה, שכן גם אם לא הכול נעשה שם במתכוון, הרי הכיוון שסין הולכת אליו הוא של יתר שליטה על מרחבי מחיה זרים עתידיים, אם בסמוך לגבולותיה ואם הרחק ממנה, כמו אפריקה ודרום אמריקה.

הדיון עמו מחזיר אותנו לפרידריך ראצל (Freidrich Ratzel 1844–1904) ולהוגים הראשונים של תאוריית "מרחבי המחיה", המוגדרים כמרחבים הנחוצים לאדם, לחיה, לכל יצור חי ואף כל מדינה באשר היא. ראצל מציג תיאוריה מקיפה בדבר חוקיות הצמיחה הטריטוריאלית של המדינה. הוא שואל מן הטבע ומקיש ממנו אל האדם ואומר שגם על חברות אנושיות חלים חוקי הטבע כמו גידול, התבגרות וקמילה. הוא מוסיף כי אזור גאוגרפי, כמו צמח כמו בעל חיים זקוק למרחב מחיה (Lebensraum) כדי להתקיים (Ratzel 1897). על פי ראצל, התפשטות טריטוריאלית נועדה לפתח את המרחב שהאורגניזם נזקק לו. מכאן שאומות גדולות בעלות צפיפות גבוהה או שאוכלוסייתן גדלה והולכת, נזקקות למרחב גדול יותר מזה שנוזקות לו מדינות אחרות, וכך הן נכנסות לתחרות מתמדת עם מדינות אחרות, השואפות אף הן למרחבים חדשים.

אפשר לטעון שתאוריות אלו מיושנות וטובות לעידן החברות החקלאיות; אני טוען שבמאה ה-21 זה נכון בכל הנוגע למזון ולמים, אך חל גם על אנרגיה, מתכות ומוצרי תעשייה החסרים בארץ האם. עוד אטען, כי גם אם רוב האוכלוסייה הסינית נעה כיום מן הכפר לעיר וכי התחזית היא שעד 2030 יעברו כ-276 מיליוני סינים מן הכפר אל העיר, סין עדיין תהיה זקוקה לקרקע חדשה ולתפוקה רבה יותר, ואם היא עצמה תתקשה לספק זאת בתוך הטריטוריה שלה, היא תיאלץ לחפש זאת מחוצה לה (NIC 2012).

כאן כבר אין צורך בספקולציות, כי סין אכן תרה אחר מרחבי מחיה חדשים ומשקיעה הון תועפות באפריקה, למשל באגן הנילוס, באנגולה, בטנזניה ובאפריקה הדרומית. סין נמצאת גם בדרום אמריקה וגם מיישבת את מזרח סיביר מעבר לנהר אמור.

הספרות של ראשית המאה ה-21 חוזרת אף היא למונחים ישנים כמו מרחב מחיה, דטרמניזם סביבתי ונאו-קולוניאליזם – הכול מבית מדרשם של ראצל וחבריו. אדם גופניק מבקר שני ספרים חדשים בגאוגרפיה פוליטית החוזרים על כל המינוח הוא (Gopnik 2012).

על בסיס ההנחות הסמויות של ראצל צופה מאליק (Malik 2011) חיכוך שילך ויגבר בין סין להודו בים, ביבשה ובחזית הדיפלומטית והכלכלית ותחרות על יוקרה ועל משאבים כמו גז ונפט ומים. הוא אף מצביע על חזיתות שכבר קיימות ולדעתו יתעצמו זו מול זו. בינתיים כל אחת מהמדינות מאשימה את חברתה בנסינות התפשטות מרחבית.

בברית נאט"ו כבר שואלים אם הארגון אינו ניצב בפני איום אסטרטגי חדש בדמות סין ובמרחבי ים סין. ואילו ארצות הברית כבר שלחה 2,500 חיילים לחזק את ההגנה על אוסטרליה מאיום סיני (Boutillier 2012). בעיתון "הארץ" נכתב כי ארצות הברית מודאגת מהחלטתו של שי ג'ין-פינג בדבר רענון צבא סין (16.12.12).

יורם עברון, עמית מחקר במכון לביטחון לאומי ומתמחה במדיניות הביטחון של סין, תיאר בהרצאה באוניברסיטת חיפה את הדילמה של מנהיגי סין כיום, אם לשים את הדגש על הבעיות הפנימיות של סין או לחשוב במונחים מעצמתיים (2.1.13).

אני יודע כי דיון חוזר בסוגיית מרחב המחיה מחזיר אותנו לימים השחורים של הנאציזם, שראה בוויכוח אקדמי כזה מכשיר והצדקה לכיבושי גרמניה במזרח אירופה. אבל בגלל המקרה הנאצי הנתעב אי אפשר להתעלם מתאוריות המאששות תהליכים עכשוויים שעניינם מרחבי מחיה ונאו-קולוניאליזם.

אי-אפשר להכחיש את הקשר בין אוכלוסייה (כל אוכלוסייה) למרחבי המחיה שלהם היא זקוקה. אין דרך להתעלם מהצרכים הכבירים של סין, אומה המונה כיום 1.3 מיליארד נפש וכנראה תוסיף לגדול ותגיע ל-1.5 מיליארד ב-2025, ואולי תקטן רק לקראת 2050 לכדי 1.300 מיליארד (על פי Population Reference Bureau 2011).

מדינה גדולה כמו סין זקוקה למרחב מחיה גדול כדי לענות על צורכי הקיום שלה, אבל לצדה צומחת עוד מעצמה גדולה – הודו – וגם היא זקוקה למרחבי מחיה משלה. כפי שקבענו לעיל, יש סימנים רבים לכך שהחיכוך ביניהן הולך וגובר.

סין זקוקה למרחבי מחיה פיזיים לאוכלוסייה החקלאית שלה, והיא מחפשת אותם בין השאר בסיביר ובמרחבי אסיה המרכזית לרבות טיבט. היא זקוקה לאנרגיה, לברזל ולפלדה ותרה אחריהם בכל מקום. ללא ספק, היא תיתקל במעצמות נוספות המחפשות את אותם הדברים.

כל נתוניו של אנטון ברקובסקי על ההתעצמות הכלכלית של סין מלמדים כי סין זקוקה ליבוא רב ועצום והיא חייבת לקבלו – אם בתמורה לכסף, ואם חלילה בכוח הזרוע. משום כך היא תוקעת רגל במזרח אפריקה ובמערבה, לכן היא נמצאת בברזיל ומחפשת זיכיונות לחיפושי נפט ומתכות בגרנלנד. יש מי שמכנה עשייה זו נאו-קולוניאליזם, של סין כמו של יתר המעצמות העולם. יש להניח, כי ככל שיגדל המחסור, כן תגבר האגרסיביות של סין, כי אין לה ברירה אחרת (אמירה המחזירה אותנו לעוד מונח שעסק בו ראצל, והוא "דטרמיניזם סביבתי") (Ratzel 1897).

כדי להגן על האינטרסים שלה באפריקה, באמריקה הדרומית וגם בחופיה הכלכליים שלה עצמה, סין חייבת לחזק את הצי ואת הצבא. עליה לתת מענה לאיומים של כל מי שיפריע לה לממש אתגרים אלו, וארצות הברית היא הראשונה המאיימת עליה. כורח הנסיבות הופך אותה למעצמה המאיימת על המערב. היטיב לתאר זאת ברקובסקי בכל הנעשה סביב הים הצהוב, וזו העדות החשובה ביותר להתפתחותה של מלחמה קרה במרחב זה.

אך לא רק ארצות הברית מאיימת או מגבילה את סין. צומחות סביבה מעצמות אזוריות חשובות הזקוקות אף הן למשאבים: הודו, יפן, דרום קוריאה, הפיליפינים. חלק מהמדינות נושפות בעורפה ממש: וייטנאם, אינדונזיה, מלזיה, אוסטרליה, ורוסיה מצפון.

סין אינה התגלמות הרוע העולמי או אימפריית רשע; היא פשוט עוד מעצמה שיש לה אינטרסים בכל 360 המעלות שמסביב לה. על כן היא גולשת לאיטה לאוקיינוס ההודי, מחפשת מאחזים בפקיסטאן, מה שמעורר חששות בהודו (Malik 2011).

ברקובסקי הביא שורה של טיעונים להוכיח כי בעייתיה הפנימיות יפריעו לה להתעצם. בשורות הבאות ננסה להשיב עליהם:

דמוגרפיה – גם אם סין תלך ותזדקן, הרי האוכלוסייה הצעירה ה"מעטה" שיש לה היא עדיין הגדולה ביותר בעולם. מתוך אוכלוסייה זו תוכל סין ללא קושי לגייס לצבא כ-100 מיליון גברים, ולהותיר מאות מיליונים שימשיכו לעבוד בכלכלתה בעיתות חירום.

הטרורגניות – זאת בעיה קלה יחסית למעצמה כסין. משמעת ברזל, שימוש בכוח נגד מפירי סדר, תשלום נאה לכוחות הלוחמים וכל בעיות הטרורגניות ייעלמו ויהיו כלא היו.

רוחות דמוקרטיות – יש הטוענים כי מכיוון שבתוך חמש שנים תהיה ההכנסה לנפש בסין כדי 15,000 דולר, הרי סין תיפתח לרוחות דמוקרטיות ועל כן תהיה מדינה פחות מסוכנת. אינני מקבל אימוץ מודלים מערביים לעולמות אחרים. פעמים רבות מדי ראינו כיצד העולם המערבי שוגה באשליות כאלו ומשלם מחיר כה יקר על שגיאותיו. לא במקרה הסינים, יותר מאחרים, נבהלו מהאביב הערבי, לא השלו את עצמם בנוגע לכיוון שאליו הוא מוביל ומתכוונים לגרוע מכול (NIC 2012).

קשיים אחרים מבית – העיור המואץ, ההכנסה הנמוכה לכוח העבודה הגדול (למעשה עבדות לכל דבר ועניין!) וכדומה – כל אלה אם יביאו לאי-שקט, רק ימריצו את השלטונות להסיט את תשומת הלב הלאומית מהחזית הפנימית אל ה"איומים" מבחוץ, ואלה יסייעו ליצירת מכנה משותף לאומי רחב ככל האפשר. ההיסטוריה האנושית מלאה בדוגמאות של כישלונות מבית שדחפו מנהיגים להפנות אצבע מאשימה כלפי חוץ, וסין לא תהיה שונה.

היסטוריה של כישלונות צבאיים – אכן, לסין יש היסטוריה כזאת, אך עם חכם כמו העם הסיני לומד את הלקח, ויום אחד גם ינצח, ומניצחון לניצחון יגבר התיאבון לעוד הצלחות. אין חדש תחת השמש. אמנם סין טרם פיתחה אמצעי מלחמה וטכנולוגיה מתקדמת משלה, אך העם הסיני הוא עם

למדון, שקדן וחושב, בעל כושר חיקוי גדול, ומה שעשתה יפן כדי להפוך למעצמה אדירה תעשה גם סין, מה גם שהמספרים הגדולים של אוכלוסייתה יוסיפו לה מכפילי כוח ועוצמות.

לסיכום, דווקא על בסיס נתוניו וניתוחיו של ברקובסקי, אני מגיע למסקנה שסין היא בגדר איום מתפתח – קודם על האזורים הסמוכים לגבולותיה, אך בהדרגה היא תהיה מעצמה עולמית המאתגרת את הסדר העולמי והיא כבר מתכוננת לתהליך דטרמניסטי זה. הערכת המועצה לביטחון לאומי של ארצות הברית אינה מניחה משברים כלכליים קרובים, וחושבת שמה שהיה הוא שיהיה. מעשי טירוף מצד צפון קוריאה או אסלאם מטורף יאיצו את כל מה שתוארתי, וסין תגיב מהר יותר ממה שחושבים במערב.

אין מדובר באיומי מלחמה בעשור הנוכחי, להוציא חיכוך פה ושם, אך ההיתכנות של תקריות אלימות בין סין לשכנותיה או למעצמה הגדולה ארצות הברית בעתיד קיימת. גם סין וגם ארצות הברית מתכוננות ליום הזה, שהוא בלתי נמנע!

מושגי יסוד בגאופוליטיקה ובהם "מרחבי מחיה" "נאו-קולוניאליזם" ו"דטרמיניזם גאופוליטי" יחזרו להיות שכיחים בשיח האקדמי-צבאי בעתיד הקרוב, ובהקשר הסיני יותר מבעבר.

מקורות

הארץ, 16.12.12. שי ג'ין פינג מחזק את צבא סין ומדאיג את אסיה וארה"ב.

Boutillier, J. 2012. Can NATO find a role for itself vis-à-vis China? *Research Paper NATO*, Rome, December 13.

Gopnik, A. 2012. Faces, Places, Spaces, The Renaissance of geographic History. *The New-Yorker*, Oct. 29.

Malik, M. 2011. *China and India: Great power rivals*. Boulder: Lynne Rienner.

National Intelligence Council (NIC). 2012. *Global Trends 2030: Alternative Worlds*.

Ratzel, F. 1897. *Politische Geographie*. München and Berlin.

סין זוכה בשנים האחרונות להתייחסות אמביוולנטית. מצד אחד מתפעלים מהנס הכלכלי שלה, מצד שני עולות חששות על השפעתה העתידית על המערכת הבינלאומית והמושגים 'האיום הסיני' או 'הקולוניאליזם הסיני' עולים מצד כלכלנים, גאופוליטיקאים ואנשי צבא בעיקר מערביים. אנטון ברקובסקי וארנון סופר מנהלים דיאלוג בנושא זה.

ד"ר אנטון ברקובסקי - בוגר החוג לגאוגרפיה ולימודי סביבה באוניברסיטת חיפה.

פרופ' ארנון סופר - ראש קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה באוניברסיטת חיפה ומשמש גם ראש המרכז למחקר במכללה לביטחון לאומי.

9 789657 437360